

**T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**UÇAK KRİZİNİN TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNE
EKONOMİK VE SİYASİ ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Önder BENZEŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Enstitü Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı :Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU

EYLÜL -2017

T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

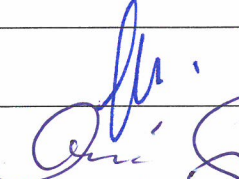
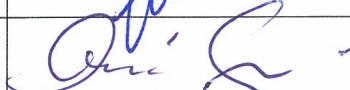
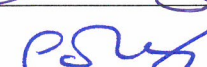
UÇAK KRİZİNİN TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNE
EKONOMİK VE SİYASİ ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Önder BENZEŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 27/09/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. M. Hilmi ÖZEU	Basarısız	
Yrd. Doç. Dr. G. AK	Basarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir bölümünün bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Önder BENZEŞ

27.09.2017

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek takip eden, zorlandığım her aşamasında bana güven ve cesaret veren danışmanım Sayın Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU'na değerli katkı ve emekleri için en içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca çalışma konusunu belirlemedeki en önemli faktör ve destekçim olan kıymetli kardeşim Cihan TAŞGIN'a yoğun bir çalışma ve beraberindeki yoğun seyahat temposu içindeyken bile her zaman bana destek veren, beni hiç yalnız bırakmayan sevgili eşim Ayşegül BENZEŞ ve kızım Zeynep Esma BENZEŞ'e teşekkürlerimi sunarım.

Önder BENZEŞ

27.09.2017

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	ii
TABLO LİSTESİ	iii
ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI	4
1.1.Siyasi İlişkiler	4
1.1.1. 1991-2002 Arası Siyasi İlişkiler	5
1.1.2. Ak Parti Dönemi Türk-Rus Siyasi İlişkileri	9
1.2. Ekonomik İlişkiler.....	15
1.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Ekonomik İlişkiler	19
1.2.2. 2000 Yılından Sonra Türk-Rus Ekonomik İlişkileri.....	21
1.2.2.1. İnşaat Sektörü Alanındaki İlişkiler.....	25
1.2.2.2. Turizm Sektörü Alanındaki İlişkiler	27
1.2.2.3. Enerji Alanındaki İlişkiler.....	28
BÖLÜM 2: UÇAK KRİZİ ÖNCESİ TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ	33
2.1. 2015 Uçak Krizi Öncesi Türkiye-Rusya İlişkileri	33
2.2. Uçak Krizi Süreci	36
BÖLÜM 3: TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNE UÇAK KRİZİNİN ETKİSİ	42
3.1. Uçak Krizinin İki Ülke İlişkilerine Etkileri	42
SONUÇ	51
KAYNAKÇA	54
ÖZGEÇMİŞ	59

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Anlaşması
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluđu
BM	: Birleşmiş Milletler
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
EPDK	: Enerji Piyasası Denetleme Kurumu
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İNTES	: İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEK	: Karma Ekonomik Komisyon
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TASAM	: Türkiye Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
TÜSİAD	: Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
TMB	: Türk Mütcaahhitler Birliği

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1996–2005 Yılları Arasında Bavul Ticareti.....	18
Tablo 2: Türkiye-Rusya 1991-2001 İhracat – İthalat Verileri.....	20
Tablo 3: Türk-Rus Ana İhracat ve İthalat Kalemleri.....	21
Tablo 4: 2002-2015 Yılları Arasında Türkiye-Rusya İhracat ve İthalat Verileri.....	23
Tablo 5: Rusya'nın Türkiye'de Üstlendiği Müteahhitlik Projeleri.....	26
Tablo 6: 2010-2015 arası Türkiye'yi Ziyaret Eden Rus Turist Sayısı.....	27
Tablo 7: Türkiye'nin 2005-2015 Gaz İthal Ettiği Ülkeler.....	29
Tablo 8: 2007-2015 Yılları Arasında Türk – Rus Ticaret Hacmi.....	33
Tablo 9: Türkiye'nin 2013-2015 Yılları Arasında En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke.....	33
Tablo 10: Rusya'dan İthal Edilen İlk 3 Ürün.....	42
Tablo 11: Rusya'ya İhraç Edilen İlk 3 Ürün.....	43
Tablo 12: Rusya'nın Yaptırımların Türk Ekonomisine Olası Etkisi.....	44

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1	: Mavi Akım Güzergahı.....	29
Şekil 2	: Türk Akımı Projesi.....	32
Şekil 3	: Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesinin 100 Günlük Bilançosu	38

Tezin Başlığı: Uçak Krizinin Türk-Rus İlişkilerine Ekonomik ve Siyasi Etkileri**Tezin Yazarı:** Önder BENZEŞ**Danışman :** Prof. Dr. Esra HATIPOĞLU**Kabul Tarihi:** 27/09/2017**Sayfa Sayısı:** vi (ön kısım) + 59 sayfa (tez)**Anabilimdalı:** Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler **Bilimdalı :** Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

ÖZET

Türk–Rus ilişkileri özellikle 1991 sonrası dönemde farklı paradigmaların oluşturduğu bir yapıya sahiptir. İki ülkenin bölgesel meselelere bakışı siyasi ilişkilerini etkilese de ekonomik ilişkileri de bir yandan sürmekteydi. 2000li yıllardan itibaren ise daha yakın bir siyasi ve ekonomik ilişki süreci başlamıştı. Bu süreçte ana aktör enerji arzı ve iki ülkenin arz-talep ilişkisinin oluşturduğu ekonomik ortamıdır. Türkiye için Rusya ana enerji sağlayıcı konumunda ülke haline gelmiştir. Rusya içinse Türkiye hem önemli bir Pazar hem de Avrupa enerji piyasası için farklı bir güzergah anlamı taşımaktaydı. Bunun yanı sıra özellikle 2009-2012 yılları arasında iki ülke arasında gerçekleştirilen bir çok ziyaret ile siyasi ilişkiler stratejik ortaklık boyutuna dönüştürülmüştü. Ancak 2015 yılında yaşanan Uçak Krizine kadar tarihin en iyi seviyesinde olan ilişkiler bu kriz sonrasında soğuk savaş döneminden dahi daha kötü bir 9 aylık süreç yaşamıştır. Bu çalışmada, Sovyetlerin dağılmasından 2015 yılına kadarki süreçte Türk –Rus siyasi ve ekonomik ilişkileri ele alınacak olup, 2015 yılında yaşanan Uçak Krizi'nin bu ilişkiler üzerindeki rolü ve etkileri üzerine tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Rusya, Türkiye, Enerji, Uçak Krizi, Turizm

Title of the Thesis: The Effect Of Plane Crisis On Turkish-Russia Economic And Political Relations

Author: Önder BENZEŞ

Supervisor: Prof. Dr. Esra HATIPOĞLU

Date accepted : 27/09/2017

Nu. of Pages: vi (pre text) + 59 (main body)

Department: Political Science and International Relations **Subfield** : Political Science and International Relations

ABSTRACT

The Turkish-Russian relations have a structure which is formed by different paradigms especially the period after 1991. While the two countries' views on regional issues affected their political relations, they also maintained economic relations on the one hand. Since 2000, a closer political and economic relationship has begun. The main actor in this process was the energy supply and the economic environment created by the supply-demand relationship of the two countries. For Turkey, Russia has become a major energy provider country. For Russia, Turkey meant both a significant market and a different route for the European energy market. In addition to this, many visits between the two countries, especially between the years 2009 and 2012, have transformed political relations into a strategic partnership. However, the relations, which are at the best level of history until the Aircraft Crisis in 2015, have a worse 9-month process even after the cold war. This study will focus on the Turkish-Russian political and economic relations from the dissolution of the Soviet Union until 2015 and discuss the role and effects of the Aircraft Crisis in 2015 on these relations.

Key words : Russia, Turkey, Energy, Plane Crisis, Tourism

GİRİŞ

Tarihsel olarak Türk-Rus ilişkilerinin beş yılı aşkın bir geçmişi bulunmaktadır. Bu ilişkiler Osmanlı İmparatorluğu döneminde savaşlar ve bu savaşların sonunda imzalanan anlaşmalar neticesinde gelişmiştir. 1917 Bolşevik Devrimi iki ülke arasındaki ilişkilerdeki dönüm noktalarından biridir. İktidara gelen Bolşevikler, kendileri gibi Batılı Emperyalistlerle mücadele eden yeni Türk Devletine destek vermişlerdir. Örneğin, Bolşeviklerin Çarlık Rusya'nın imzalamış olduğu tüm gizli ve diğer anlaşmaları reddetmesi yeni dönemde Türkiye olan ilişkileri için de önemli bir unsurdur. Bu minvalde, Bolşeviklerin şu açıklaması önemlidir:

“Rusya ve Doğudaki Müslüman emekçilere bir çağrıda bulundu. İstanbul’un alınması için Çar tarafından imzalanıp, Ekim Devriminden önceki Şubat (burjuva) Devriminin Menşevik başbakanı Kerenski tarafından onaylanan gizli anlaşmaları reddettiğini bildirdi”(Tellal, 2002: 156).

Aynı dönemde Türkiye ve Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'in meclis konuşmasındaki şu sözleri de Milli Mücadele döneminde Türk Hükümeti'nin Sovyet Rusya'ya karşı olan düşüncelerini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal şunları söylemiştir:

“Kadim dostumuz Rusya Sovyet Cumhuriyeti ile münasebetimiz dostluk vadisinde her gün daha ziyade inkişaf ve terakki etmektedir. Hükümeti Cumhuriyetimiz Rusya Sovyet Cumhuriyeti ile hakiki ve vasi hüsnü münasebatı, mazide olduğu gibi, şiarı siyasi addetmektedir. (Gürün, 1983: 35)

Bu gelişmeler ekseninde Sovyet Rusya ile TBMM arasında bir “Tarafsızlık ve Saldırmazlık” anlaşması imzalanmıştır. 1921 yılında imzalanan “tarafsızlık ve saldırmazlık” anlaşmasının girişinde yer alan aşağıdaki metin iki ülkenin birbirlerine verdiği önemin mahiyetini anlatır niteliktedir. Metinde:

“Ulusların kardeşliği ilkesini ve kavimlerin kendi geleceklerini özgürce saptamak hakkını tanımakta birleşmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümeti, genişleme ve istila siyasetine karşı olan savaşımındaki dayanışmalarını ve iki ulustan birinin karşılaşıacağı zorlukların

ötekinin durumunu da ağırlaştıracağını bilerek, aralarında her zaman dostluk ilişkilerinin ve her iki ulusun karşılıklı çıkarlarına dayanan sürekli dostluk bağlarının yerleşmiş olmasını görmek özlemiyle bir Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması yapmağa karar vermişler...”(Soysal, 1989: 32) yazmaktadır.

1923 sonrası ise Ruslar Türkiye ile ilişkilerinde kendi çıkarları doğrultusunda bir siyaset gütmeye yoluna gitmişlerdir. II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılına kadarki dönemde iki ülke arasındaki en ihtilafli konu Boğazlar Meselesi'dir. Ayrıca Sovyetler bazı zamanlarda Doğu sınırlarından toprak taleplerinde de bulunmuşlardır. II. Dünya Savaşı sonrası ise dünya artık yeni bir sisteme bürünmüştür. 1945-1991 arası bu dönem uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılmaktadır. Soğuk Savaş Dönemi'nde iki ülke ilişkilerindeki başat aktör uluslararası sistemdir. Türkiye Cumhuriyeti 1951 yılında NATO'ya üye olarak kendini yeni iki kutuplu sistem içerisinde Batılı devletlerin yanında konumlandırmıştır. Dolayısı ile Sovyetler için doğal düşmanlar içerisindeydi. Ancak teorik olarak böyle gözükse de, iki ülke özellikle ekonomik ilişkilerde yakınlık kurmuşlardır. Örneğin, Ruslar, 1960lardan itibaren Türkiye'de sanayi tesisleri inşa etmeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye ile Sovyet Rusya arasında şu ekonomik anlaşmalar imzalanmıştır:

Seydişehir Alüminyum Fabrikasının Genişletilmesine Dair Sözleşme (10 Mart 1981), Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB Arasında Ödemelerde Serbest Döviz Geçişmesine Dair Protokol (20 Mayıs 1982), 1977 Tarihli Türkiye-SSCB Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması'nın Yürürlüğe Girmesine Dair Program (20 Mayıs 1982), Türkiye-SSCB Hükümetlerarası Ekonomik İşbirliği Komisyonunun Altıncı Toplantısının Protokolü (10 Haziran 1983) (Aydın ve Bekar, 1997: 61)

1984 yılındaki doğal gaz alımı ile ilgili anlaşma ve bu anlaşma karşılığında ürün ticareti ve Türk Mühendisleri Rusya'da iş yapmaya başlaması ile ilişkiler farklı bir boyuta evrilmiştir. Sovyetlerin yıkılmasından sonra ise ilişkilerde, enerji, bavul ticareti, turizm ve taahhüt işleri ekonomik olarak ana konular olmuştur. Siyasi olarak ise 90larda devam eden Soğuk Savaş paradigmaları ve ilk bölümde bahsedeceğimiz Türkiye'nin bağımsız cumhuriyetler olarak ortaya çıkan Orta Asya'ya bakışı iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin temel boyutlarını oluşturmuştur. 2000li yıllardan itibaren ise artık

Soğuk Savaş ortamı ve etkisi ortadan kalkmış ve Türk-Rus ilişkileri stratejik ortaklık çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır.

Bugüne dek Türk-Rus ilişkileri ile ilgili yapılan çalışmalar bakacak olursak, en temel dış politika kaynağı Baskın Oran'ın editörlüğünü yaptığı "**Türk Dış Politikası**" kitaplarıdır. Üç ciltten oluşan bu kitaplarda, Türk Rus ilişkilerini Erel Tellal ile Mitat Çelikpala'nın Türk-SSCB ve Türkiye Rusya İlişkileri Bölümleri ile kaleme almışlardır. Ayrıca, Turan Aydın ile Olga Bekar yazdığı; "**Türkiye'nin Orta ve Uzun Vadeli Çıkarları Açısından Türk-Rus İlişkileri**", Oleg A.Kolobov, Aleksandr A.Kornilov ve Fatih Özbay tarafından çevrilen ve TASAM tarafından yayınlanan "**Çağdaş Türk-Rus İlişkileri Sorunlar ve İşbirliği Alanları 1992-2005**", Hasan Selçuk'un TASAM Yayınlarından çıkmış olan "**Türkiye – Rusya Ekonomik İlişkileri**" kitapları ile TESEV'in yayımlamış olduğu ve Mensur Akgün ile Turan Aydın'ın yazdığı "**Türkiye – Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**" ve DEİK'in "**Türk-Rus İş Konseyi, Türkiye – Rusya Federasyonu Ticari ve Ekonomik İlişkileri**" raporları başlıca önemli kaynaklardır. Bu kaynakların yanı sıra, BP'nin yıllık yayınlamış olduğu enerji raporları ve TÜİK ve Ekonomi bakanlığı ve Ticaret Müşavirliklerinin oluşturduğu istatistiki veriler de önemli kaynaklardır.

Bu çalışmada ana plan 2015 yılında yaşanan Uçak Krizi öncesi ve sonrasındaki ekonomik ve siyasi yapı olacaktır. Çalışma üç ana bölümde incelenecektir. Birinci bölümde, Sovyetlerin dağılmasından sonraki süreçte iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerden bahsedilecektir. İkinci bölümde, uçak krizinin hemen öncesi ve sonrasındaki ilişkiler üzerine yoğunlaşılacaktır. Üçüncü bölümde ise bu krizin siyasi ve ekonomik etkilerinden bahsedilecektir.

BÖLÜM 1: TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

1.1. Siyasi İlişkiler

Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkilerin iki farklı kutbunda yer alan Türkiye ve Sovyetlerin bu dönemdeki ilişkileri uluslararası sistemin gereklilikleri doğrultusunda sürmüştür. Türkiye NATO ile Sovyetlerin karşı kanadında yer alan ve Sovyetler için ana düşman olan Amerika'nın bölgesel en önemli ittifak ülkelerinden biri konumundadır. Buna rağmen Sovyetler ile Türkiye arasında ekonomik ilişkiler bazı dönemlerde yakınlık göstermiştir. Örneğin, bu kapsamda *“1967’de SSCB ve Türkiye arasında donatım ve malzeme sevkiyatını, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’de bazı sanayi tesislerini inşa etmesini ve ödeme koşullarını öngören bir anlaşma imzalandı.”* (Ulçenko: 2003: 237) 80li yıllardan itibaren ise iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler daha derin boyuta taşınmıştır

1984 yılında dönemin SSCB Komünist Parti Genel Sekreteri Gorbaçev’in açıkladığı siyasi doktrin ileriki dönemde Sovyetleri siyasi olarak yeni bir döneme gireceğinin en net göstergesiydi. Gorbaçev’in getirdiği ilkeler: Glastnost, Perestroyka, Demokratizatsya ve Novi Mişleniya yani Yeni Düşünce fikirleri ile birlikte Sovyetlerde halkın ve de uluslararası toplumun beklemediği yeni bir yapılanma süreci başlamıştır. Bu süreç bir anlamda Sovyetlerin çöküşüne giden ve bir anlamda devletin iflasının açıklanmasına da zemin oluşturduğu görüşleri uzun süre Rus toplumunda tartışılmalıdır.

İlkeleri Sovyetleri yeni bir dönüşüm içerisine sokmuştur. Ayrıca uzay savaşları ve Afganistan’ın işgali Sovyet ekonomisinde derin bir yara açılmasına neden olmuştur. Amerika gibi küresel sermaye’nin aksine kendi iç sistemi içerisinde kalan Ruslar 1986 yılında ülkenin iflasını açıklamak durumunda kalmıştır. 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılması ve 1991 yılı sonrasında Sovyet Cumhuriyetlerinde yaşanan çözülme, Rusların çok sıkıntılı bir 90lı yıllar yaşamasına neden olmuştur. Bu süreçte iki ülke arasındaki ilişkiler doğal gaz alımı anlaşması çerçevesinde ekonomik boyutta sürerken, bavul ticaret kavramı iki ülke ekonomik ilişkilerinde önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır. Ayrıca 1984 anlaşması sonrasında Türk Müteahhitlik şirketleri Sovyetler ve yeni kurulan RF’de taahhüt işleri üstlenmeye başlamıştır. Bu işlerden en göze çarpanları, Sovyetlerin dağılmasından sonra Avrupa’dan dönen Rus askerleri için inşa edilen

Hastane ve Konut işleridir. Bu işler Türk İnşaat şirketlerinin Rusya’da bugün daha etkin bir yapıya kavuşmalarının temellerini atmışlardır.

Siyasi boyut olarak ise dağılan Sovyet Cumhuriyetlerinin bulunduğu coğrafyaya Türkiye’nin ilgisi ve Rusların çekinceleri 90lı yıllardaki iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca Kafkasya aynı dönemde Türkiye’nin önem verdiği bir bölge halini almıştır. Çeçenistan meselesinde Türkiye’nin tutumu Rusların aynı dönemdeki ana rahatsızlık konularından biridir. Bu duruma karşı Ruslar Kürt Kartını oynamıştır. Bu kapsamda; “25 Ocak 1995’te Yeroslav’da Kürt evinin açılması, Rus Duma’sının izniyle 30 Ekim – 1 Kasım 1995’te Sürgündeki Kürt Parlamentosu 3. Toplantısını Moskova’da yaptı.”(Tellal, 2009: 545) Bu gelişmeler, Türkiye’nin en önemli iç sorunu olan terör meselesine karşı Rusların bu tavrı sergilemesi neticesinde ikili ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Ancak 1999 yılında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit’in Rusya ziyaretinde, Çeçenistan Meselesini Rusya’nın bir iç meselesi olarak tanımlaması siyasi ilişkilerdeki gerginliğin azalmasını sağlamıştır. Bunun neticesinde terör örgütü lideri Abdullah Öcalan’ın Moskova’ya sığınma talebi reddedilmiş ve iki ülke siyasi ilişkilerinde bir normalleşme dönemi yaşanmıştır.

1.1.1. 1991 – 2002 Arası Siyasi İlişkiler

1991-1999 yılları arasında yapılan şu ziyaretlerde bu ilişkilerin gelişmesinde önemli roller oynamıştır. Bu ziyaretlere bakacak olursak; 11-16 Mart 1991 Turgut Özal’ın Moskova ziyareti, 25 Haziran 1992 Yeltsin İstanbul ziyareti ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün Kurulma Anlaşması, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in 24-25 Ekim Moskova ziyareti, RF Başbakanı Viktor Çernomirdin’in 15-16 Aralık 1997’de Türkiye Ziyareti ve bu ziyaret sırasın imzalanan anlaşmalar; uzun vadeli ekonomik iş birliği programı, enerji alanın da iş birliği protokolü, doğal gaz alımlarına ilişkin anlaşma, yüksek teknolojiler alanında iş birliği, adli yardımlaşma anlaşması, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasına ilişkin anlaşma ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması, 4-6 Kasım 1999 Başbakan Bülent Ecevit’in Rusya ziyareti (Tellal, 2009: 549) .

Turgut Özal’ın ziyareti son kırk yıl içerisinde yapılan ikinci ziyaret olma özelliği taşımaktaydı. Sovyetlerin dağılmasından bahsedildiği süreçte gerçekleşen bu ziyarette Cumhurbaşkanı Turgut Özal Gorbaçev ve Yeltsin dışında Ahıska ve Gagauz

Türklerinin temsilcileri ile de görüşmüştür. Bu ziyaret neticesinde 90lı yıllarda iki ülke ilişkilerinde farklı bir boyut açacak olan şu üç anlaşmayı imzalamışlardır. Bu anlaşmalar; Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması, Ticari, Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması, 20 yıl süreli Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması.

1921 yılında imzalanan Tarafsızlık ve Dostluk Anlaşmasınının 70. Yıl dönümünde gerçekleştirilen bu ziyaret sonunda imzalanan “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması” iki ülkenin Soğuk Savaş döneminin sonlarına yaklaşırken ikili ilişkilere ne kadar önem verdiğinin de bir göstergesidir.

Sovyetlerin hemen dağılmasından sonra dönemin dış işleri bakanı Hikmet Çetin’in Moskova ziyareti ve 20-22 Ocak 1992’deki ziyaret sonunda “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Prensipleri Anlaşması”nı imzalandı.(Akgün ve Aydın, 1999: 14) Bu anlaşma sonraki yıllarda gelişecek olan iki ülke ilişkilerinin temelini oluşturmak açısından çokça önemlidir. Bu ziyaretlerin ardından Sovyetlerin dağılmasından sonra Devlet Başkanı Boris Yeltsin Türkiye’ye bir ziyarette bulunmuştur. 1992 yılında gerçekleşen bu ziyarette Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü’nün temelleri atılmıştır. Böylelikle Rusya yeni kurulan eski Sovyet cumhuriyetleri ile birlikte Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerle bir ticari iş birliği alanı açmıştır.

“3 Şubat 1992 tarihinde Türkiye’nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen toplantıda, Türkiye, Rusya Federasyonu, Romanya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Bulgaristan KEİ ile ilgili temel belgeyi parafe etmişlerdir. Anılan belge, 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul’da düzenlenen ve yukarıda geçen dokuz üye ülkenin yanı sıra, Yunanistan ile Arnavutluk’un da kurucu üye olarak katıldığı Zirve toplantısında on bir ülkenin devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanarak, “İstanbul Zirvesi Bildirisi” adı altında resmen işlerlik kazanmıştır.”

<http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei.tr.mfa>

90’lı yıllarda iki ülke ayrıca aşağıdaki şu üç anlaşmayı imzalamıştır: İki ülke arasında 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması” TBMM ve Rusya Parlamentosu alt organı Duma tarafından 1 Ocak 2000 tarihinde onaylanarak

yürürlüğe girmiştir. İki ülke arasında 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına ilişkin Anlaşma” da Duma tarafından 17 Mayıs 2000 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan "Enerji işbirliği Genel Çerçeve Anlaşması" iki ülkenin enerji alanında işbirliğinin genel çerçevesini oluşturmaktadır. (DEİK, 2013)

Sovyetlerin dağılmasından sonra dönemin liderleri Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik birlik çağrıları ve Türkiye'nin bu bölge ile kurmaya çalıştığı yakın ilişkiler Moskova tarafından endişe ile karşılanmıştır. Ayrıca Çeçenistan meselesinde Türkiye o yıllarda takındığı tutum yeni kurulan Rus Devleti'nin Türkiye'ye yönelik ana iki siyasi çıkmazı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Çeçen meselesinin Rusya açısından önemli bir iç sorun olması ve aynı dönemde Türkiye'nin içerisinde bulunduğu PKK terörü konuları Rusya'nın Kürt Kartını oynamasına neden olmuştur. Buna mukabil Rusya; “25 Ocak 1995'te Yeroslav'da Kürt evinin açılması, Rus Duma'sının izniyle 30 Ekim – 1 Kasım 1995'te Sürgündeki Kürt Parlamentosu 3. Toplantısını Moskova'da yaptı.”(Tellal, 2009:545) Bugün halen bu ev faaliyetini sürdürmektedir. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in 1999 yılında Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaret sürecinde söylediği; “Çeçenistan meselesi Rusya'nın kendi iç meselesidir.” Sözleri iki ülke arasındaki Çeçenistan meselesi üzerine siyasi çıkmazın Rusya tarafında bir rahatlama etki etmiştir.

Bunun yanı sıra, 1997 yılında bir kriz daha yaşanmıştır. Rusya'nın Kıbrıs Rum Kesimi ile yaptığı S-300 füze anlaşması Türkiye tarafından endişe ile karşılanmıştır. Ancak 1998 yılında dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın Moskova ziyareti bu endişelerin ortadan kalkmasının yanı sıra, soğuk savaş dönemi paradigmalarının da iki ülke arasında yok olduğu görüşünü ortaya atmıştır.

Mitat Çelikipala'nın bahsettiği “İki ülke ilişkilerine hakim olan çekişme ve rekabete dayalı karşılıklı algı ve söylemin 1990'ların sonlarından itibaren ticari ve ekonomik ilişkiler, Avrasya'da çıkar algısı, terörle mücadele gibi başlıkların etkisi altında, adım adım değişmeye başladığı bir süreç söz konusudur.”(Çelikipala, 2015:72) düşüncesi 90'lı yıllardaki iki ülke ilişkilerini ve ileriki yıllarda yaşanacak değişimleri açıklar niteliktedir.

Genel olarak Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaş paradigmalarının artık ortadan kalkmasına rağmen 90lı yıllar Türk-Rus ilişkilerinde belli başlı ana sorunlar ikili ilişkileri önemli ölçüde etkilemiştir. 1990lı yıllardaki ana sorunlara göz atacak olursak, Erel Tellal'ın ortaya koyduğu şu altı madde iki ülke arasındaki temel çatışma alanlarını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Tellal'a göre: İlk olarak; İlk dönemde "Adriyatik'ten Çin Seddine Türk Dünyası" sloganı ve Orta Asya'da genişletilmiş Türkçe abecenin kabul edilmesi girişimleri, kendi içerisinde de Müslüman ve Türk kökenli halkları barından RF'yi kaygılandırdı. İkincisi, Türkiye ile RF'nin karşı karşıya geldikleri başka bir bölge de Balkanlar oldu. Bosna-Hersek ve Kosova sorunlarında Türkiye ile RF farklı tarafları destekledir.(...)

Üçüncü olarak; SSSCB'nin dağılmasının ardından Hazar havzası ve Kafkaslardaki enerji kaynaklarının dünya pazarına hangi yollardan pazarlanacağı sorunu gündeme geldi. Petrol ve doğalgazın dünya pazarlarına sunulmasında boru hatlarının kendi topraklarından geçmesini isteyen RF ve Türkiye başlangıçta kendi tezlerinin tek seçenek olduğu inancıyla rekabete başladılar.(...)

Dördüncü mesele; İlişkilerde sorun olarak görülen gelişmelerden biri de SSCB'nin imzaladığı AKKA'da öngörülen kuzey Kafkasya'daki indirimi, RF'nin koşulların değiştiği gerekçesiyle yerine getirmemesi oldu. RF bu indirimi uygulamayacağını 17 Eylül 1993'te birer nota ile diğer taraflara bildirdi.(...)

Beşincisi; RF'nin gelişmiş bir silah endüstrisi olduğuna değinilmişti. İstihdam açısından en önemlilerden biri olan bu sektör SSCB sonrasında bunalım geçirmişken kendisini topladı. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 51 ülkeye silah satmaya başladı. 30 Ekim 1993'te imzalanan anlaşmayla Türkiye RF'den zırhlı araç, uzun namlulu silahlar, gece görme dürbünü ve 19 helikopter aldı.(...)

Ve son olarak; İki ülke arasında en önemli sorun, hiç kuşkusuz, her iki devletin toprak bütünlüğünü tehdit eden Çeçenya ve PKK sorunları ile bu sorunlarda alınan karşılıklı tavırlar oldu. PKK boyutu 1999'da sona ermiş görünürken, Çeçenya boyutu 1999'da başlayan savaşla yeniden gündeme geldi.(Tellal, 2009:544)

Bu maddelerden de görüldüğü üzere 90lı yıllar iki ülke açısından ekonomik meselelerden daha çok siyasi sorunlar ekseninde gelişen ikili ilişkilerle geçilmiştir. 1999

yılında Vladimir Putin'in devlet başkanı seçilmesi ile RF yeni bir sürece girmiştir. Putin dönemi Rusya açısından yeniden yükseliş dönemi olarak algılanmaktadır. Özellikle enerji piyasasındaki hamlesi ile Putin RF'de önemli bir ekonomik gelişme sağlamıştır. Bu ekonomik gelişme beraberinde siyasi alanda da güç kazanmasını sağlamıştır. Böylelikle yakın bölge politikalarında uluslararası kamuoyunun aksine kendi politikalarını güdebilme alanı açmıştır.

1.1.2. AK Parti Dönemi Türkiye-Rusya Siyasi İlişkileri

2000li yıllarda Türk-Rus ilişkilerindeki paradigmaları oluşturan taraflar artık liderlerdir. Milenyuma girilirken Türkiye açısından enerji arzı Rusya açısından ise yeniden güçlenme ana politik unsurlardır. 2000 yılında BM'nin New York'taki zirvesinde dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'i Türkiye'ye davet etmiş ve bu davetin neticesinde Rusya Başbakanı Mihail Kasyanov Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaretin ana konuları 1998 yılında imzalanmış olan Mavi Akım projesi ve Rusya'dan elektrik alımına ilişkindir. Ancak 2001 yılında Türkiye'de yaşanan siyasi ve büyük ekonomik kriz bu süreçte iki devletin ilişkilerinin gelişmesinde bir engel oluşturmuştur. Buna rağmen Mavi Akım inşaat süreci devam etmiştir. Başbakan Kasyanov'un ziyareti sonrası dönemin Enerji Bakanı Cumhur Ersümer'in gazeteye verdiği demeç Türkiye'nin Mavi Akım'a ne kadar önem verdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Cumhur Ersümer şunları söylemiştir:

"Mavi Akım konusunda çok haksız eleştirilere uğradık. Ancak proje çok iyi gidiyor. Sayın Kasyanov'u Samsun'a götürdüm. Biz üzerimize düşeni hızla yapıyoruz. 400 km'lik boru Samsun'da hatta serilmiş durumda. Kasyanov da bunu gördü ve etkilendi. Onlar da Rusya'da karada yapılacak döşemeyi sürdürüyorlar. Denize boru döşenmesini de İtalyanlar yapacak. Gecikme yok. 2001'in sonbaharında boru hattı çalışmaya başlayacak."(Bila, 2000)

16 Kasım 2001 yılında dönemin Dış İşleri Bakanları İsmail Cem ve İgor İvanov arasında imzalanan "Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı (İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa)" anlaşması iki ülke arasındaki 2000'li yıllarda gerçekleşecek olan yakın işbirliğinin temellerini atmıştır.

Bu metinde bulunan bazı bölümler iki ülkenin gelecek dönemde birbirleri ile olan ilişkilere ne kadar önem verdiğinin bir başka göstergesidir. Planda yer alan:

“Rusya ve Türkiye tarih, kültür ve ortak coğrafyadan kaynaklanan Avrupa ve Asya özelliklerini paylaşmaktadırlar. Avrasya bölgesinin iki önemli ülkesi olan Rusya ve Türkiye, bölgede barış, istikrar ve sürdürülebilir kalkınmanın yanı sıra uluslararası hukukun, demokrasinin ve insan haklarının güçlendirilmesi yollarını değerlendirme konusunda mutabıktırlar. Bu ortak anlayış ve yeni işbirliği olanakları Rus Türk ikili ilişkilerine aynı zamanda yeni bir boyut, derinlik ve perspektif getirecektir.

Rusya ve Türkiye ekonomik işbirliğini hem ikili hem de çok taraflı düzeylerde artırmak isteklerini dile getirirler. İki taraf, ekonomi, ticaret, enerji, ulaştırma, turizm, çevre ve diğer alanlarda işbirliğini geliştirmek için var olan olanakları değerlendirmenin yararını vurgularlar. Taraflar, Avrasya bölgesindeki ekonomik ve ticari işbirliklerini güçlendirmelerinin, ikili işbirliğini çok taraflı ortaklığa yükseltmek yönünde itici güç olacağı anlayışını paylaşırlar.” (http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html)

14-18 Ocak 2002 yılında RF Genel Kurmay Başkanı Anatoli Kuvaşi'nin dönemin Türkiye Cumhuriyeti Genel Kurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ile görüşmeleri sonrası imzaladığı” bu anlaşmada Soğuk Savaş döneminin ardından iki ülke arasında askeri alanda imzalanmış en önemli anlaşmadır. 2002 yılında Ak Parti Hükümeti'nin iktidara gelişi ile Türkiye’de yeni bir dış politika vizyonu izlemeye başlamıştır. Komşularla sıfır sorun ve bölgesel entegrasyon ile AB ile üyelik müzakerelerinin geliştirilmesi sürecinin hızlandığı bu dönem Türk-Rus ilişkilerinin 2000li yıllarda yaşayacağı değişim ve ilerleme açısından önemlidir

Bu gelişmeler neticesinde, Kasyanov’un ziyaretinin ardından Ak Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan 24 Aralık 2002 yılında Moskova’ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ilişkilerde siyasi ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki girişimlerin yanı sıra 1998 yılında imzalanan Mavi Akım projesi, enerji arzı ve diğer ekonomik konularda ele alınmıştır. Ziyaret Recep Tayyip Erdoğan başta ikili ekonomik ilişkilerle ilgili şu unsurlara dikkat çekmiştir:

Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı dış ticarete Rusya lehine oluşan büyük fazlanın dengelenmesi. Bu amaçla özellikle Rus gaz şirketi Gazprom’un doğal gaz fiyatında

indirim sağlaması. Son olarak 2002 yılı itibariyle 4 milyar doları aşması kesinleşen bavul ticaretinde en önemli alıcı ülke konumundaki Rusya'nın 1 Ocak'ta yürürlüğe girecek yeni gümrük düzenlemeleri çerçevesinde bavul ticaretine büyük sekte vuracak gümrük vergileri getirme kararının en azından bir altı ay daha ertelenmesi. Rusya'dan Türkiye'ye daha fazla (en kısa vadede 1 milyon) Rus turistini gelmesini sağlamaktı.(Bolat, 2003)

Bu ziyaretin ardından 2004 yılında RF Devlet Başkanı Vladimir Putin Yeltsin'in 1992 yılındaki ziyareti ardından RF tarafından devlet başkanı sıfatıyla gerçekleştirilmiş ilk ziyareti yapmıştır. Putin ziyareti sırasında ikili ilişkileri;

"Ülkelerimiz arasında bloklarla ilgili taahhütler kalmadı. Kendi çıkarlarımızı düşünmeye başladık."(Çelikpala, 2013:538) Sözü ile ifade etmiştir. Ayrıca *"Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon'un önemine işaret eden Putin, "Deklarasyonun ikili ilişkilerin geleceğini belirleyeceğini ve ilişkilere güçlü ivme kazandırılacağını" belirtti.* (http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/12/041206_putin_turkey.html, 2004)

Bu ziyaret kapsamında şu protokoller imzalanmıştır: Karasuların Ötesinde Tehlikeli Olayların Önlenmesi Anlaşması. Türkiye Cumhuriyeti Hükümet ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Savunma Sanayii Alanında İşbirliği Kapsamında Mübadele Edilen Gizlilik Dereceli Bilgi ve Malzemenin Karşılıklı Korunması Anlaşması. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında İkili Askeri-Teknik İşbirliği Kapsamında Mübadele Edilen Fikri ve Sınai Mülkiyet Haklarının Karşılıklı Korunması Anlaşması. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi ile Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademisi Arasında İşbirliğine Dair Mutabakat zaptı. Botaş ile Gazprom Arasında Enerji Alanında İşbirliğine İlişkin Çerçeve Anlaşması. Türk ve Rus Eximbank ve Vneşekonombank Arasında İşbirliği Protokolü. (<http://www.rusyaofisi.com/aralikputinziyaret.html>, 2016)

Bu ziyaret ile iki ülke ilişkilerinin önceki dönemlerden çok daha farklı bir boyutta seyredeceğini ortaya koymuştur. 90lı yıllarda yaşanan Çeçenistan ve Kürt meselesi sorunları aşılmıştır. Artık iki ülke ilişkilerini stratejik ortaklık boyutuna geçirmiş ve karşılıklı ticari ilişkileri de hiç olmadığı kadar ileri taşımaya karar vermişlerdir. Bu süreçte yaşanan en büyük siyasi mesele ise Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a

müdahalesidir. Türkiye'nin bu meselede batı yanlısı bir siyasi üslup izlemese RF tarafından iyi karşılanmamıştır. Ancak buna rağmen 90lı yıllarda yaşandığı gibi bir durum oluşmamıştır.

İki ülke ilişkilerinde daha ileri bir seviye 2009 yılındaki gerçekleştirilen ziyaretler ile yaşanmıştır. İlk ziyaret 2009 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette Gül Moskova dışında Kazan Cumhuriyetine de bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret Tataristan Özerk bölgesine Türkiye Cumhuriyeti tarafından devlet başkanlığı nezdinde yapılan ilk ziyaret olma özelliği taşımaktadır. Abdullah Gül ziyareti ile ilgili şunları söylemiştir:

"...iki ülkedeki karşılıklı ticaretin 30 milyar doları aştığını, bu rakamın, karşılaştıkları bazı problemleri de iyi niyetleriyle çözerek çok daha ileri düzeye, 40-50 milyar dolarlara çıkarılacağına inandığını, bu potansiyelin olduğunu söyledi." (http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/41624/Gul_ve_Medvedev_ortak_d_eklarasyon_imzaladi.html, 2009)

Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev ise; *"..ticaret hacmi konusunda koyulan hedefin aşıldığını, on yılda ticaret hacminin 35 kat arttığını ve bunun "büyük bir başarı olduğunu"*

(http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/02/090213_medvedev_gul.shtm, 2009)

Bu ziyaret sonrasında imzalanan bir takım anlaşmalar şunlardır: Ticarete Türk Lirası ve Ruble'nin kullanılması kararına varıldı. Moskova'da Türk Kültür Merkezi, Türkiye'de Rus Kültür Merkezi açılmasına karar verildi. Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon

Bu ziyaretin ardından Rusya Federasyonu Başbakanı Putin aynı yıl içerisinde Türkiye ziyareti gerçekleştirmiştir. Putin'in ziyaretinde daha çok ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yönünde görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin ana noktalarından biri ise Türkiye'de kurulması planlanan Nükleer Santral projesidir. Ayrıca inşaat ve enerji alanlarında da birtakım protokoller imzalanmıştır. Nükleer enerji alanındaki anlaşmalar şu şekildedir:

Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçlarla Kullanılmasına Dair İşbirliği Anlaşması, Nükleer Kazaların Erken Bildirimi ve Nükleer Tesisler Hakkındaki Bilgi Değişimine Dair Anlaşma (<http://www.mfa.gov.tr/agustos.tr.mfa>, 2017)

Bunların yanı sıra toplam 12 protokol imzalanmıştır. “TÜPRAŞ, TETAŞ, TPAO, AKSA Enerji, Postolgun Dış Ticaret, Çalık Holding gibi şirketlerin de RF’li ortaklarıyla imzaladıkları 8 belgenin yer aldığı 20 işbirliği protokolü” (Çelikipala, 2013:540) protokolleri imzalanmıştır.

Ayrıca Rus Gaz’ının Türkiye’den Avrupa’ya taşınması ile ilgili olan Güney Akım projesi de Rus tarafından desteklenmiştir. Böylelikle Rusya, eski doğu bloku ülkelerinin yanı sıra gazı Avrupa’ya ulaştıracak yeni bir güzergah elde etmek için önemli bir adım atmıştır.

“2010 yılına, iki ülke arasında 1 920’de kurulan diplomatik ilişkilerin 90. yılı olması nedeniyle özel bir önem atfedildi. 2010’da ikili ilişkiler derinleşerek kurumsallaştı. Başbakan Erdoğan 12- 13 Ocak 2010’da iki günlük bir çalışma ziyareti için Moskova’ya gitti. Bu ziyarette, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 5 yıl içinde 100 milyar Dolar seviyesine ulaştırılmasının hedeflendiği açıklandı.” (Çelikipala, 2013)

2009 yılı sonrası karşılıklı sıklaşan ziyaretler neticesinde özellikle enerji ve ekonomi alanlarında iki ülke birçok konuda ilerleme sağlamış ve ikili ilişkilerini geçmiş yılların çok ötesine taşımıştır. Bu bağlamda 2010 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dimitri Medvedev Türkiye’ye gelmiştir. Bu ziyaret kapsamında ilişkilerin daha ileri bir boyuta taşınması amacıyla eş başkanlıklarını Dimitri Medvedev ve Recep Tayyip Erdoğan’ın yapacağı “Üst Düzeyli İşbirliği Konseyi” kuruldu. Bu ziyaretteki en önemli gelişme ise karşılıklı vize muafiyet ile ilgiliydi. 16 Nisan 2011’de yürürlüğe giren bu muafiyet anlaşmasına göre:

“hususî, hizmet ve umuma mahsus pasaport hamili Türk vatandaşları ile hizmet ve umuma mahsus pasaport hamili Rus vatandaşlarının birbirlerinin ülkelerine 30 günden fazla kalmayacak şekilde vizesiz olarak seyahat edebilecekleri belirtilmektedir. Vize muafiyeti 180 gün içerisinde toplamda 90 günü aşmayacak şekilde geçerli olacaktır.” (https://www.deik.org.tr/2757/T%C3%BCrkiye_Rusya_Aras%C4%B1nda_Vize_Muafi_yeti_Anla%C5%9Fmas%C4%B1.html)

11-12 Mayıs 2010 yılında gerçekleştirilen Medvedev'in ziyareti kapsamında Ankara'da bir Türk-Rus İş Forumu düzenlenmiş ve ikili ticaret hacmi ile ilgili neler yapılabileceği üzerine tartışılmıştır. Bu ziyaret sonunda imzalanan birtakım anlaşmalar şunlardır:

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Akkuyu Sahasında bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma. Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı arasında Karadeniz Bölgesindeki Ham Petrolün Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattının Önceliği Temel Alınarak Güvenli Taşınmasına Yönelik İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı.

Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti arasında Kavkaz ve Samsun Limanları Üzerinden Demiryolu Feribotu ile Uluslararası Karma Taşımacılığın Organize Edilmesi Hakkında Anlaşma. Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile RF Federal Veterinerlik ve Bitki Karantina Servisi Arasında Karşılıklı Olarak Bitkisel Kökenli Ürünlerin Satışı Sırasında Bitki Sağlığı Şartlarına Uyulması Önlemleri Konusunda Mutabakat Zaptı. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ile RF Federal Turizm Ajansı Arasında 2010-2011 yılları için Turizm Alanında İşbirliği Programı. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Karşılıklı Seyahatlerine ilişkin Usullere Dair Anlaşma. (<http://www.mfa.gov.tr/mayis .tr.mfa>)

Bu anlaşmalardan görüldüğü üzere 2000li yıllardan itibaren ana konu haline gelen turizm ve karşılıklı iş birliği girişimlere ve ticaret hacmini 100 milyar dolara çıkarma eğilimleri ortak anlaşmalarla da desteklenmektedir. Böylelikle iki ülke ekonomisi birbirlerine belli alanlarda bağlı birer ekonomik yapıya dönüşme eğilimindedir.

İkili ilişkilerdeki tarihsel olarak en önemli gelişmelerden biri de 2011 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Üst Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin toplantısı için Rusya'ya gitmesi olmuştur. 1921 anlaşmasının 90. Yıl dönümüne denk getirilen bu ziyaret ile tarihsel bir vurgu da yapılmış oldu.

Üç yıl içerisinde yaşanan bu gelişmelerle ilgili Mitat Çelikpala şunları söylemektedir:

“Türk-Rus ilişkilerini bu bağlamda değerlendirildiğinde karşımıza; sadece geçmişin olumsuzluklarına esir edilmeyen, geleceğin getireceği olumlu ve yapıcı beklentilere odaklı, işbirliğinin yarattığı/yaratacağı güvenli ve parlak bir gelecek tasavvuruna vurgu yapan yeni bir söylem çıkmaktadır.”(Çelikpala, 2015:72)

Bu süreçte gerçekleşen ziyaretler ve imzalanan anlaşmalar iki ülke ilişkilerini tarihte hiç olmadığı kadar ileri bir seviyeye taşımıştır. Ancak daha öncede söylediğimiz üzere Soğuk Savaş dönemi gibi iki ülkenin ilişkilerini etkileyecek siyasi olay yine kendi dışlarında yaşanmakta olan bir kriz neticesinde olmuştur. 2011 yılında başlayan ve bölgede bir domino etkisi oluşturan Arap Baharı süreci, Tunus’un ardından Mısır, Libya ve son olarak Suriye’ye sıçramıştır.

Diğer ülkeler nezdinde çok fazla karşı karşıya gelmeyen Türkiye ve Rusya, Suriye konusunda meselenin farklı taraflarında konumlanmışlardır. Türkiye halkın ve rejimin karşısında yer alırken, Putin Rusya’sı coğrafyada kendi nezdinde son kale olarak gördüğü Esad rejiminden yana bir tavır almıştır. 2014 yılına kadar doğrudan bir müdahalesi olmamasına karşın 2014 Eylül ayında Rusya, Suriye’ye doğrudan müdahale etmiştir. Bu hem Türkiye’nin hem de Batı’nın büyük tepkisine neden olmuştur. Bu müdahale iki ülkenin ekonomik olarak ne kadar yakın ilişkiler kurarlarsa kursunlar siyasi olarak yaşanabilecek olumsuz bir durumdan ne kadar etkilenebileceklerini de ortaya koymuştur.

1.2.Ekonomik İlişkiler

Türkiye-Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin temelini 1927 yılında imzalanan “Ticaret ve Seyrisefain” anlaşması oluşturmaktadır. Bu anlaşmadan sonra ise ikinci dönüm noktası 1984 yılında imzalanan doğal gaz alımı ile ilgili anlaşmadır. 1984 yılında imzalanan “doğal gaz alımı anlaşması”dır. Ayrıca 80li yıllarda imzalanan şu anlaşmalarda ki ülke ilişkilerinin ivme kazanmasında önemli roller oynamıştır. Bu anlaşmalar:

1984 yılında imzalanan doğal gaz alım anlaşması gelecek 25 yıl boyunca Türkiye’nin Rus gazını almasının taahhüdünün yanı sıra özellikle 2000li yıllardan sonra artacak

ticaret hacminin de önemli bir kısmını oluşturacaktır. Anlaşmanın en önemli maddelerinden biri üçüncü maddedir. Bu maddeye göre;

“İşbu Anlaşmaya göre, T.C.’ne ihraç edilecek gazın bedeli, Sovyetler Birliği Dış ticaret Kuruluşları tarafından ticari şartlar esasında olmak üzere genelde Türk Mallarının alımında kullanılacak ve Türk tarafının imkanları ve Sovyet Dış ticaret teşekküllerinin ihtiyaçlarına göre pamuk, tahıl, et, nebati yağlar, demir ve demir dışı metaller, demir dışı cevherler ve diğer sanayi mamulleri ile ödenecektir.”(Milletlerarası Andlaşma, Resmi Gazete, 20.05.1984)

Ekonomik ilişkilerde 1991 sonrası birçok ilerleme kat edilmiştir. Örneğin 80li yılların ortalarından itibaren Sovyet Rusya’da kurulan birçok kuruluş bulunmaktadır. Bunlar:

Farhold Kimya, geliştirme A.Ş. ve Sovyet Santechoborudavanie ve Novoi Azor firmaları arasında akrilik plaka, banyo küveti, lavabo üretimi amacıyla. Raks Elektronik ve SSCB Kimya Bakanlığı arasında Moskova yakınlarında görsel ve işitsel kaset üretimi konusunda. Peteks Dış Ticaret’in SSCB’nin çeşitli Cumhuriyetlerinde deri ve kütük işleme üzerine dokuz ortak yatırım projesi için; Petek Dış Ticaret’in, dört Sovyet Cumhuriyetinde, sadece Türk mallarını pazarlayacak Beryozka mağazalarının kurulması amacıyla; Metkon, Middle East Centre(Suriye) ve Centosguz (SSCB) arasında hazır giyim üretimi için; Şen Holding ve Aeroflot arasında SSCB’de otel inşa edecek bir şirket kuruluşu konusunda; Yüksel İnşaat ile Sovyet POISK firması arasında otel ve iş merkezi inşası için; Soyak Uluslararası İnşaat, Inter Hotel Uluslararası Otelcilik ve Turizm ile Soyuzkoopevneshstorg arasında, otel inşası, işletilmesi için protokoller ve anlaşmalar imzalanmıştır. (Aydın ve Bekar, 1997:69)

SSCB döneminde kurulan ve Türkiye’de faaliyet gösteren Rus ortaklıklı firmalar ise şu şekildedir:

Değere A.Ş. ile T.C. İş Bankası’nın, SSCB Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı ve V/O Soyuzchimexport’la kurduğu şirket SODE GROUP (Türkiye ve üçüncü ülkelere kimyasallar ve gübre ihracatı); Transbosphore Denizcilik Bumerang Şirketler Grubu ile Softracht Moscow arasında kurulan şirket (Rus gemilerine İstanbul’da hizmet vermek, deniz taşımacılığı, acente ve brokerlik hizmetleri); Greenair Havayolları Şen Holding, Net Holding, Kamera Reklam ve DEBA A.Ş. ile Aeroflot arasında kurulan ortak şirket

(yolcu ve kargo taşımacılığı); Çukurova ve V/O Vneshprom Gossnab arasında kurulan Sovtur A.Ş. (turizm); VAO Inturist ve Türk ortakları arasında kurulan Intourist İstanbul (turizm); (V/O Soyuzagrochmexport ile V/O Vostokintorg ve Türk ortakları arasında kurulan SOUR AS (kimyevi maddeler ticareti); Özbarut (gıda ticareti) (Aydın ve Bekar, 1997:69)

Bunları göz önüne alacak olursak, 1960larda başlayan Sovyet yatırımları, 80li yıllardan itibaren karşılıklı yatırıma dönüşmüştür. Doğrudan ekonomik yatırımlar aynı zamanda yatırım yapan ülke açısından yatırım yapılan ülkenin siyasal olarak belli bir dengede seyretmesini istemesi gibi doğal bir sonuç ortaya çıkaracaktır. Bu minvalde iki ülkenin karşılıklı ekonomik yatırımları ve önceki bölümde de bahsettiğimiz üzere giderek artan ticari ilişkileri bu iki ülkenin siyasi anlamda da ilişkilerini geliştirme zorunluluğuna itmiştir.

“Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin çerçevesini oluşturan anlaşmaları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ilişkileri esas alan 8 Ekim 1937 tarihli “Ticaret ve Seyrifein Anlaşması” ve 25 Şubat 1991 tarihli “Ticari ve Ekonomik İşbirliğine dair Anlaşma”. 20 Mayıs 1982 tarihli “Serbest Dövizle Ödemelere Geçiş Dair Protokol”. 17 Eylül 1984 tarihli Doğal Gaz Anlaşması. 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”. 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma”. 15 Aralık tarihinde imzalanan “Enerji İşbirliği Genel Çerçevesi Anlaşması”. “4 Mayıs 1997 tarihli anlaşma ile oluşturulan Karma Ekonomik Komisyon” (Selçuk, 2005:16)

Bu anlaşmalar ikili ekonomik ilişkilerin temel çerçevesini oluşturmaktadır. Türk ve Rus ekonomileri daha önceki bölümde de bahsettiğimiz üzere zamanla birbirine bağlı hale gelmektedir. 90lı yıllarda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerdeki ana aktörlerden biri bavul ticaret olarak bilinen ticaret yoludur. Bavul ticareti Sovyetlerin son döneminde ve dağılmasından sonra alt gelir grubu eski Sovyet halkları tarafından yapılan ticarettir. Türkiye’den özellikle İstanbul Laleli’den aldıkları ürünleri ülkelerine götürerek satan bu kişiler zamanla iki ülke ticaret içerisinde önemli bir ticaret hacminin oluşmasında etkili olmuşlardır. “Değişik hesaplamalara göre, o yıllarda 5-15 milyar dolar arasında bir hacme ulaşan bavul ticareti Türkiye’ye önemli miktarda döviz girişi sağlamış, binlerce

küçük atölye ve diğer üretim birimlerinin faaliyete geçmesine zemin hazırlayarak, ekonomik canlılık ve istihdam artışına katkıda bulunmuştur.” (Özbay, 2006: 54)

Tablo 1.
1996-2005 Yılları Arasında Bavul Ticareti

Yıllar	Tutar(Milyar Dolar)
1996	8.842
1997	5.849
1998	3.689
1999	2.255
2000	2.944
2001	3.040
2002	4.068
2003	3.880
2004	3.954
2005	2.468
Toplam:	40.989

Kaynak: TÜİK Verileri

Yukarıdaki tabloda 1996-2005 yılları arasında Bavul Ticareti rakamları verilmektedir. Görüleceği üzere 1996 yılı bavul ticareti açısından en yüksek rakamlara ulaşılmıştır. Bunun içerisinde yalnızca Rusya Federasyonu’ndan gelenler değil aynı zamanda eski Sovyet devletleri olan Moldova, Beyaz Rusya, Ukrayna gibi ülkelerden de Türkiye’ye gelerek ürün satın alan insanlarda yer almaktadır. Türkiye’nin o yıllardaki ihracat rakamlarını düşündüğümüzde bavul ticaretinin ülke ekonomisi için ne kadar önemli bir unsur olduğu daha iyi anlaşılabilir.

1.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Ekonomik İlişkiler

Soğuk savaş sonrası iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde bavul ticaretinin yanı sıra, enerji ve tarım ürünlerinin satışı ile ilgili de temel ihracat-ithalat ilişkileri gelişmiştir. Aşağıdaki tabloda 1991-2001 yılları arasında Türk-Rus ithalat ve ihracat verileri ile yıllık hacim ve denge rakamları verilmiştir. Görüldüğü üzere 1998 yılına kadar Türkiye'nin ihracat rakamları her geçen yıl belli bir ivme ile artış göstermiştir. Rusya ise ithalat rakamları Türkiye'nin ihracatından daha fazla bir artış oranına sahiptir. Bunun sebebi ise Türkiye'nin Rusya'ya çoğunlukla ham madde ve tarım ürünleri bazında iken Rusya'dan gaz ithalatı yapılmaktadır. Enerji ihtiyacının oluşturduğu fazlalık neticesinde ticaret dengesi de Rusya lehinde fazlalık göstermektedir. 1998 yılından itibaren ise Türkiye'nin ihracat rakamlarında düşüş görülmektedir. Bunun da temel nedeni Rusya'da 1998 Ağustos'unda yaşanan ekonomik krizdir. 1986 yılındaki çöküş sonrasında yaşanan en büyük ekonomik krizdir. *Ağustos krizi sonrasında Eylül 1998-Aralık 1998 döneminde yüksek devalüasyon nedeniyle ihracatta azalma %20-21 aralığındadır. (Kılıçbeyli, 2003:239) Rusya'da ortaya çıkan bu kriz sonucunda, bankacılık sistemi çökmüş, döviz darboğazı yaşanmış, enflasyon artmış, dış ticarete akreditif işlemleri azalmaya başlamıştır. (Duman ve Samadov, 2003:3)*

Tablo 2.

Türkiye – Rusya 1991-2001 İhracat – İthalat Verileri

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
1991	610.606	1.096	1.706.606	-485.394
1992	441.886	1.040	1.481.886	-598.114
1993	504.665	1.542	2.046.665	-1.037.335
1994	820.000	1.045	1.865.000	-225.000
1995	1.238	2.082	3.320.000	-844.000
1996	1.510	1.921	3.431.000	-411.000
1997	2.056	2.174	4.230.000	-118.000
1998	1.348	2.155	3.503.000	-807.000
1999	588.000	2.374	2.962.000	-1.794.000
2000	643.902	3.886	4.529.902	-3.242.098
2001	924.106	3.435	4.459.106	-2.510.894

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Siyasi olarak farklı dış politika görüşleri üzerinden yaşanan krizlerin yanı sıra ekonomik ilişkiler belli çerçevede devam etmiştir. Türkiye'nin enerji ihtiyacı ve Rusya'nın içinde bulunduğu siyasi krizden ekonomik yapısını güçlendirerek çıkma hedefi karşılıklı ticaret hacminin gelişmesinde etken faktördür.

Türkiye için Rusya ile olan ekonomik ilişkilerin diğer ülkelerle olan ilişkilerden farkının neler olduğunu iyi saptamak gerekir. Bu minvalde, TÜSİAD'ın 1999 yılında hazırlanmış olduğu raporunda, Türkiye için Rusya ekonomisinin neden öteki partnerleri ile olan ilişkilerden farklılık gösterdiği üzerine birtakım sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan en dikkat çekenleri şunlardır:

Rusya büyük pazarlardan Türkiye'ye coğrafi olarak en yakın olanıdır. Rusya'da 16.2 milyon (%11) Türk asıllı insan yaşamaktadır. Rusya Federasyonu coğrafyasında bulunan 118 halktan 46'sı Türk ve Moğol kökenlidir. Rus ekonomisinin geçiş döneminde bulunması ve hızla yapısal değişiklikler yaşaması da ikili ekonomik ilişkilerin içeriğini etkilemektedir. Özellikle Rusya'da özel sektörün güçlenmesi, yeni sektörlerin oluşması ve mevcut olan sektörlerin teknoloji ve üretim açılarından gelişmesi dünya ile ekonomik ilişkileri etkilemektedir. Rusya Batı pazarlarında hassas kabul edilen birçok üründe Türkiye'ye Pazar yaratmıştır. (Gıda-yaş meyve sebze, çikolata, bisküvi, makarna, tütün, içkiler-meşrubat, bitkisel yağlar, çay, tekstil, hazır giyim, otomotiv, elektronik, makineler). Bu ürünlerin bir kısmında Rusya pazarına bağlı olarak üretim kapasitesi arttırımına gidilmiştir. Ayrıca bavul ticareti ve sınır ticareti çerçevesinde Rusya pazarında doğan imkanlar Türkiye'nin küçük üreticilerini ilk defa ihracatçı konumuna getirmiştir, dış ticarete aracı firmaların önemi azalmıştır. (Akgün ve Aydın, 1999: 103-104)

Türk-Rus İhracat ve İthalat kalemlerine bakacak olursak, ana kalemlerin enerji kaynakları olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra ham madde, tarım ürünleri ve hazır giyim ikili ticari ilişkilerdeki diğer kalemlerdir. Aşağıdaki tabloda bu ürün grupları verilmiştir.

Tablo 3:

Türk Rus Ana İhracat ve İthalat Kalemleri

Başlıca İhracat Kalemleri	Başlıca İthalat Kalemleri
Dokumacılık ürünleri	Petrol gazları-doğal gaz
Gıda ürünleri	Petrol ve ürünleri
Otomotiv sanayi ürünleri	Yağlı tohum ve hububat
Diğer yarı mamuller	Demir-çelik
Kimyasallar	Kömür
Diğer tüketim ürünleri	Demir dışı metaller
Diğer elektriksiz makineler	Maden cevherleri ve döküntüleri
Hazır giyim	Kimyasallar
Elektrikli makine ve cihazlar	Diğer yarı mamuller
Madencilik ürünleri	Tarımsal hammaddeler

Kaynak: <http://moskova.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=219659>

1.2.2. 2000 Yılından Sonra Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri

İkibinli yıllardan itibaren ki ülkenin başta enerji alanı olmak üzere ekonomik ilişkilerindeki yakınlaşmasından bahsetmiştik. Bu ilişkilerde başat aktör enerji arz/talebi olsa da, birçok farklı alanda turizm, müteahhitlik ve tarım gibi, Türkiye Rusya arasında ticaret hacminin gelişmesi yönünde adımlar atılmaktadır. Tablo 7’de 2002-2015 yılları arasında Türk-Rus ihracat ve ithalat rakamları ile toplam ticaret hacmi ve ticaret hacmindeki denge oranları verilmiştir.

Önceki on yıllık döneme baktığımızda, ticaret açığının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu açığın en temel nedeni Türkiye’nin artan enerji ihtiyacı ve bu ihtiyacın ana sağlayıcısının Rusya olmasıdır. Tarihin en yüksek ticaret hacmine 2007-

2014 yılları arasında ulaşılmıştır. Özellikle 2008, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında ticaret hacmi 30 milyar dolar seviyesinin üzerine çıkmıştır. 2008 yılında hacim yaklaşık olarak 39 milyar dolar olmuş ancak bir sonraki yıl %40'ın üzerinde bir düşüş yaşanmıştır. Bunun nedeni ise 2008 yılında Amerika'da yaşanan mortgage krizi ve bu krizin Rusya ekonomisini etkilemesidir. Bir önceki yıl Türkiye 6.6 milyar dolar ihracat gerçekleştirmişken 2009 yılında ihracatı yarı yarıya düşmüştür. Rusya'nın ihracatı ise %40 oranında bir düşüş yaşamıştır. 2011 yılında açıklanan 100 milyar dolarlık ticaret hacmi hedefi ile çıkılan yolda Türkiye 2013 yılında 1991 sonrası dönemdeki en yüksek ihracat rakamı olan 7 milyar dolara yükselmiştir. İlerleyen dönemde bu ticaret hacminin 100 milyar dolara çıkması hedeflenmektedir ancak burada önemli bir faktör vardır.

O da bu hacim yükselirken Türkiye aleyhine verilen ticaret açığıdır. Çünkü Türkiye için Rusya daha öncede çoğunlukla söylediğimiz üzere enerji talep eden ülke konumundadır. Bu da bağımlılığı olan Rusya'nın Türkiye'ye gaz satışına devam edeceği gerçektir. Türkiye'nin bu açığı kapatabilmesi için öncelikle enerji açığını kapatması gerekmektedir. Ayrıca Rusya'ya satmakta olduğu ürün kalemlerini artırmalı ve turizm gibi Rusya ile bel bağladığı ana ticaret kalemi yerine siyasetten ve konjunktürden etkilenmeyecek daha farklı yeni ticaret kalemleri bulmak zorunluluğu vardır.

Tablo 4.**2002-2015 Yılları Arasında Türkiye-Rusya İhracat ve İthalat Verileri**

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM (Milyar Dolar)	DENGE
2002	1.172	3.891	5.063.000	-2.719.000
2003	1.367	5.451	6.818.000	-4.084.000
2004	1.859	9.033	10.892.000	-7.174.000
2005	2.377	12.905	15.282.000	- 10.528.000
2006	3.237	17.806	21.043.000	- 14.569.000
2007	4.726	23.508	28.234.000	- 18.782.000
2008	6.483	31.364	37.847.000	- 24.881.000
2009	3.189	19.450	22.639.000	- 16.261.000
2010	4.628	21.600	26.228.000	- 16.972.000
2011	5.992	23.952	29.944.000	- 17.960.000
2012	6.680	26.625	33.305.000	- 19.945.000
2013	7.0	25.0	32.000.000	- 15.000.000
2014	6.0	25.30	31.300.000	- 19.300.000
2015	4.0	19.0	23.000.000	15.000.000

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi'nin 2012 yılında hazırladığı rapora göre Türkiye ile Rusya arasındaki ticarete, dengenin Türkiye'nin aleyhinde gelişmesinin nedenleri ise şu şekilde sıralanmıştır:

1984 yılında imzalanan Doğalgaz Anlaşması Rusya Federasyonu'ndan alınan doğalgazın yüzde 70'inin Türk mal ve hizmetleriyle ödenmesi konusunda bir hüküm içermektedir. Ancak, anlaşmanın son yıllarında Rus tarafı bu hükmün gereğini yerine getirmediğinden mal ve hizmetle geri ödeme oranı yüzde 7'ye kadar düşmüştür. Daha sonraki yıllarda imzalanan Mavi Akım ve Batı Doğalgaz Hattının genişletilmesine ilişkin anlaşmalarda ise mal veya hizmetle ödemeye ilişkin bir hüküm yer almamaktadır. Söz konusu anlaşmalar çerçevesinde Türkiye'nin Rusya'dan doğalgaz ithalatı her yıl önceden belirlenmiş oranlarda artmakta, buna karşılık Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı ise aynı oranda büyümektedir. Ayrıca son yıllarda uluslararası enerji kaynakları fiyatlarındaki artış, Türkiye'nin ithalatının tutar olarak artmasına yol açmıştır.

1998-99 krizinden sonra rublenin yüzde 75 oranında devalüasyona uğraması, dolayısıyla ithalatın pahalı hale gelmesi ve Rus halkının satın alma gücünün düşmesi nedeniyle Rusya Federasyonu'nun ithalatı yarı yarıya azalmıştır. Gıda ve içecek maddeleri, sıhhi tesisat - inşaat malzemeleri ve ilaç ithalatı en çok düşen mal grupları arasındadır.

1998-99 krizi sonrasında Rusya'da yaşanan devalüasyon ve uygulanan ithal ikamesi politikası ile ülke içinde üretim ve ihracat cazip hale gelmiştir. Bu durum sanayi üretiminde büyük artışları beraberinde getirmiştir. İthalat yoluyla talebi karşılanan gıda ve tekstil ürünleri gibi mallar artık Batılı ürünler ile rekabet edecek kalitede ülke içerisinde üretilmeye başlanmıştır.

Türkiye'nin Rusya'ya ihraç ettiği ürünlerin fiyat esnekliği yüksek olan ürünler olması sebebiyle ihracat miktarı ve değeri arasında önemli farklar oluşabilmektedir. Son iki sene içerisinde Rusya'daki tekstil - hazır giyim ve gıda ürünlerinin fiyatları geçmiş yıllara göre düşük oranlarda seyretmektedir.

Rusya'nın BDT ülkelerinden ithalatta KDV ve bazı diğer vergileri uygulamaması, Türk ihracatçıları açısından olumsuz bir rekabet ortamı yaratmıştır.

Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na ihracatında ticaret finansmanı yetersiz kalırken Avrupa Birliği ülkeleri bu pazara girişte önemli finansman kaynaklarına sahiptir.

Özellikle 1990'lı yılların ilk yarısında bavul ticareti yoluyla Rusya Federasyonu'na kalitesiz Türk mallarının girmesi ile Türk mallarına ilişkin olarak oluşan olumsuz imaj uzun vadede Türk mallarının Rusya pazarındaki rekabet şansını azaltmıştır. (DEİK, 2013:24)

1.2.2.1.İnşaat Sektörü Alanındaki İlişkiler

Türk-Rus ilişkileri deyince akla gelen bir diğer konu da taahhüt işleridir. 1984 anlaşması özellikle 1991 sonrasında Rusya'da artan Türk Müteahhitlik işlerinin de temelini oluşturmaktadır. Anlaşmaya göre ilk müteahhitlik işleri olarak 1984 doğal gaz alımı anlaşması neticesinde karara bağlanan taahhüt işleri yapılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra bu işleri gerçekleştiren Türk İnşaat Firmaları bugüne kadar birçok projeye imza atmışlardır. Bu projelerin yanı sıra halen devam etmekte olan ve tamamlanmış birçok inşaat projesi bulunmaktadır. 1988'den bugüne SSCB ve RF'de gerçekleştirilen bir takım inşaat projeleri şunlardır:

Alarko İnşaat/Tverskaya İş ve Alışveriş Merkezi Moskova/Rusya – 1995, Alarko İnşaat/Moskova T.C. Büyükelçilik Binası Moskova/Rusya – 1993, Ant Yapı/Moscow City Merkez Terminali Moskova/Rusya – 2015, Ant Yapı/Moscow & St.Petersburg Kuleleri Moskova/Rusya – 2010, Ant Yapı/Smolenskaya Çok Amaçlı Kompleks Moskova/Rusya – 2015, GAMA(Gazprom Genel Merkez Ofisi Moskova/Rusya – 1995, GAMA/Beyaz Bina “Rus Parlamento Binası” Moskova/Rusya – 1993, Enka İnşaat/1000 yataklı 2.Dünya Savaşı Gazileri için Hastane Moskova/ Rusya – 1991, Enka İnşaat/2.Dünya Savaşı Sonrası Almanya'dan dönen Rus Askerleri için Askeri Konutlar Borisov/Rusya – 1991, Enka İnşaat/1000 yataklı 2.Dünya Savaşı Gazileri için Hastane Borisov/Rusya – 1991, Enka İnşaat/2.Dünya Savaşı Sonrası Almanya'dan dönen Rus Askerleri için Askeri Konutlar Borisov/Rusya – 1991, RÖNESANS İnşaat/Kutuzovsky İdari ve Ticaret Kompleksi Moskova/Rusya – 2015, RÖNESANS İnşaat/Moscow City “Evrin Kulesi” Moskova/Rusya – 2015, RÖNESANS İnşaat/Moscow City “Neva Towers” Moskova/Rusya - 2018

İnşaat sektörü Türk-Rus ekonomik ilişkilerinde turizm ile beraber Türkiye lehine devam eden önemli bir ticari alandır. Özellikle 90'lı yıllarda gerçekleştirilen projeler ve bu projelerdeki başarılar Türk firmalarının Rusya'da önünü açmış ve bugün Rusya'da Türk firmaları Avrupalı ve Amerikalı firmaların çok önünde bulunmaktadır. Ayrıca bu inşaat firmalarının Rusya'da ticari yatırımları da bulunmaktadır. Örneğin Enka ve Rönesans firmalarının Rusya'da birçok iş merkezi ve kiralanabilir alanı vardır.

Rusya ise Türkiye'de çoğunluğu sanayi ve enerji tesisi olmak üzere projeler gerçekleştirmiştir. Rusya'nın Türkiye'deki projeleri 60'lı yıllara kadar dayanmaktadır.

1960'lı yıllarda Türkiye'nin sanayileşmesi için atılan adımlarda iki farklı siyasal alanın içerisinde olmalarına rağmen Sovyetlerin Türkiye'de bu kadar aktif yatırımlar gerçekleştirmesi önemli bir unsurdur. Aynı türden bir yeniden inşaat sürecini 1987 yılından itibaren Türk müteahhitlerinin Rusya'da yaptığını görüyoruz. Son olarak gündeme gelen Akkuyu Nükleer Santral projesi son yirmi yıl içerisinde Rusya'nın Türkiye'de üstlenmeyi hedeflediği en önemli projedir. Aşağıdaki tabloda Rusya'nın Türkiye'de gerçekleştirdiği müteahhitlik projeleri ve bedelleri belirtilmiştir.

Tablo 5.

Rusya'nın Türkiye'de Üstlendiği Müteahhitlik Projeleri

Proje Adı	Proje Bedeli (Milyon Dolar)
Çerkezköy-Kapıkule Demiryolunun Elektrifikasyonu	14
Ankara Çevreyolu Üç Adet Köprü İnşaatı	60
Deriner Barajı Ve Hidroelektrik Santrali İnşaatı	40
İskenderun Metal ve Seydişehir Alüminyum Tesislerinin Modernizasyonu	3
İmralı-Kayseri Doğalgaz Boru Hattı İnşaatı	40
Samsun-Ankara Doğalgaz Boru Hattı İnşaatı	150
Gaz depolama tesis inşaatları için mühendislik hizmetleri	4.5
İstanbul Melen Projesi Kapsamında Bir Adet Aquaduk İnşaatı	50

Kaynak: Cihangir Gürkan Şen, Türkiye-Rusya Federasyon Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Rus-Türk İşadamları Birliği, Mayıs 2003, Moskova, sy.16

İnşaat sektörünün yanı sıra iki ülke ilişkilerinde Turizm çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Ticari ilişkilerde Türkiye lehine en yüksek artı veren sektör Turizm sektörüdür. Sovyetlerin dağılmasından itibaren hem bavul ticareti için hem de tatil için Türkiye'ye gelen Rusların sayısı her geçen yıl artmıştır. Rus turistlerin en çok ziyaret ettiği şehir Antalya'dır. Antalya Ticaret ve Sanayi Odası'nın araştırmasına göre 2005-2009 yılları arasında Antalya'yı ziyaret eden toplam turist sayısı 39,087 milyon kişidir.

(Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, 2010: 21) Bu sayılar içerisinde Rus turistlerin sayısı 8.687 milyondur ve toplam sayıya oranı yaklaşık olarak %23'tür. (Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, 2010: 21) 2005-2009 yılları arasında Antalya'yı ziyaret eden turist sayılarında Almanya birinci sırada iken 2010 yılı sonrasında Rus Turistler ilk sırada yer almıştır.

1.2.2.2.Turizm Alanındaki İlişkiler

Özellikle 2000li yıllardan itibaren gelişen yakın ekonomik ve siyasi ilişkiler turizm alanındaki gelişmeleri etkilemiştir. Ruslar açısından gidilecek ülkedeki siyasi veya ekonomik yapıdan daha çok bu ülkenin kendi ülkeleri ile olan ilişkilerinin durumunun daha etkili olması, Türkiye'ye gelen Rus turist sayısında iyi ilişkilerin ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermektedir. 2005 yılında Rusya Seyahat Acenteleri Birliği Başkanı Sergey Shpilko: *"Türkiye Rusya'nın milli tatil yöresi haline gelmiştir"* (<http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/85258-turkiye-ruslarin-milli-tatil-yoresi>) diyerek Ruslar açısından Türkiye'nin önemine vurgu yapmıştır.

Tablo 6.

2010-2015 arası Türkiye'yi Ziyaret Eden Rus Turist Sayısı

YILLAR	TURİST SAYISI
2010	3.107.043
2011	3.468.214
2012	3.599.925
2013	4.269.306
2014	4.479.049
2015	3.649.003

Kaynak: Türsab

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, özellikle 2010 yılı sonrası Rus turist sayısında önemli bir artış görülmektedir. Bu turistlerin büyük çoğunluğu Antalya'yı ziyaret etmektedir. 2014 yılında Rusların sayısı yaklaşık 4.5 milyona ulaşmıştır. Alman turistlerin ardından Türkiye'yi en çok ziyaret eden yabancılar sıralamasında Ruslar ikinci sırada yer almaktadır. Bu da ekonomik olarak Türkiye açısından önemli bir rakamdır. Beş yıllık bazda baktığımızda yıllık ortalama 3.5 milyondan fazla Rus turistin Türkiye'yi ziyaret ettiğini görmekteyiz.

1.2.2.3. Enerji Alanındaki İlişkiler

Günümüzde Türk-Rus ekonomik ilişkileri dediğimizde akla gelen ilk madde enerjidir. Yukarıda defalarca bahsettiğimiz üzere 1984 yılında imzalanan doğal gaz alımı ile ilgili anlaşma ile başlayan enerji alanındaki ilişkiler 2000li yıllardan itibaren daha hızlı bir gelişim göstermiştir. 1983 yılındaki anlaşma ile gerçekleştirilen ve "Batı Hattı" olarak bilinen bu proje kapsamında 25 yıl boyunca Rus gazının Türkiye'ye taşınması amaçlanmıştır. *Hat, Ülkemize Bulgaristan sınırında Malkoçlar'dan giren, Hamitabat, Ambarlı, İstanbul, İzmit, Bursa, Eskişehir güzergahını takip ederek Ankara'ya ulaşan hat 845 km uzunluğundadır.* (<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararası-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri>)

Türk-Rus enerji ilişkileri tarihinde ilk dönüm noktası olma özelliği taşıyan 1984 anlaşmasından sonra ikinci dönüm noktası ise Mavi Akım projesidir. Mavi Akım projesi 1997 yılında imzalanmış ve proje 2005 yılında tamamlanmıştır. Proje ile ilgili olara: *"Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı; Rusya topraklarında, İzobilnoye-Djubga arasında 56" çapında 308 km ve 48" çapında 62 km olmak üzere toplam 370 km uzunluğundaki Boru Hattı Sistemi, Karadeniz geçişinde, Djubga-Samsun arasında her biri yaklaşık 390 km uzunluğunda 24" çapında paralel 2 hat, Türkiye topraklarında Samsun-Ankara arasında 48" çapında ve 501 km uzunluğundaki Boru Hattı Sistemi olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Hat, 20 Şubat 2003 tarihinde işletmeye alınmış, 17 Kasım 2005 tarihinde resmi açılış töreni yapılmıştır."* (<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararası-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri>)

Aşağıdaki şekilde Mavi Akım projesinin güzergahı belirtilmiştir.

Şekil 1: Mavi Akım Güzergahı

Kaynak: Gazprom: <http://www.gazprom.com/f/posts/65/395913/blue-stream-map-en-2016-06-03.jpg>

Bu iki projenin yanı sıra üçüncü bir proje fikri ortaya çıkmıştır. 2014 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Putin; *Güney Akım Boru Hattı Projesi'nin iptal edildiği, bunun yerine Karadeniz'den geçerek Trakya Bölgesine ulaşacak ve buradan da Türkiye-Yunanistan sınırına uzanacak bir doğal gaz boru hattı projesinin geliştirileceği* açıklanmıştır. (<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararası-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri>)

Güney Akım'ın yanı sıra Türkiye'den gelen talep ile gerçekleştirilmesi planlanan "Akkuyu Nükleer Santral" projesi de iki ülke arasındaki gerçekleştirilmesi planlanan dördüncü enerji projesidir. 2015 Uçak Krizi ile birlikte bu projenin durup durmayacağı yönünde birçok spekülasyon çıkmış ancak proje devam etmiştir.

Şekil 2'de Türk Akımı veya Güney Akımı olarak adlandırılan projenin güzergahı verilmiştir. Projenin 1 Aralık 2014'te Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştiren Rusya Federasyonu Başkanı Sayın Vladimir Putin tarafından,

Güney Akım Boru Hattı Projesi'nin iptal edildiği, bunun yerine Karadeniz'den geçerek Trakya Bölgesine ulaşacak ve buradan da Türkiye-Yunanistan sınırına uzanacak bir doğal gaz boru hattı projesinin geliştirileceği açıklanmıştır. (<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararası-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri>, 2016)

Şekil 2: Türk Akımı Projesi

Kaynak: Gazprom, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/built/turk-stream/>

2002 yılında Ak Parti Hükümeti'nin iktidara gelmesi ile birlikte ekonomik kalkınma ve siyasi gelişmeler hızla yaşanmaya başlamıştır. Bu kapsamda hem büyükşehirlerde hem de birçok şehirde doğal gaz kullanımını artırılarak kömür kullanımını azaltılmış ve temiz hava ve temiz çevre sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca ekonomik gelişme ile birlikte sanayileşme ve fabrikalaşma beraberinde gelmiştir.

Bu da enerji ihtiyacını artırmaktadır. Böylelikle kendi ürettiği enerji yetersiz olan bir ülke olarak dış enerji kaynaklarına ihtiyaç artmıştır. Rusya ile Türkiye'nin ticaret hacmine önemli bir yer teşkil eden gaz ihracatının temelinde de bu gelişmeler yatmaktadır. Aşağıdaki tabloda 2005-2015 yılları arasında Türkiye'nin gaz ithal ettiği ülkeler verilmiştir. Bu ülkeler içerisinde Rusya ilk sırada yer almakta ve her geçen yıl ihraç ettiği gaz miktarı artmaktadır.

Tablo 7.

Türkiye'nin 2005-2015 Gaz İthal Ettiği Ülkeler

	Rusya	İran	Azerbaycan	Cezayir	Nijerya	Diğer*	Toplam
2005	17.524	4.248	0	3.786	1.013	0	26.571
2006	19.316	5.594	0	4.132	1.100	79	30.221
2007	22.762	6.054	1.258	4.205	1.396	167	35.842
2008	23.159	4.113	4.580	4.148	1.017	333	37.350
2009	19.473	5.252	4.960	4.487	903	781	35.856
2010	17.576	7.765	4.521	3.906	1.189	3.079	38.036
2011	25.406	8.190	3.806	4.156	1.248	1.069	43.874
2012	26.491	8.215	3.354	4.076	1.322	2.464	45.922
2013	26.212	8.730	4.245	3.917	1.274	892	45.269
2014	26.975	8.932	6.074	4.179	1.414	1.689	49.262
2015	26.783	7.826	6.169	3.916	1.240	2.493	48.427

Kaynak: EPDK, Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu

Tablodan da görüldüğü üzere Türkiye'nin her geçen yıl artan enerji talebi ile Rusya'ya bu anlamda bağımlılığı da artmaktadır. Ve ikili ticaret dengesinde Rusya lehine artı vermektedir. Türkiye, Rusya'ya olan bağımlılığı ortadan kaldırmak amacı ile gaz ithalatında çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Bunun ilk adımı eski adıyla NABUCCO yeni adı ile TANAP projesidir. Bu proje ile Azerbaycan gazı Türkiye'ye ve buradan da Avrupa'ya taşınması planlanmaktadır. Ayrıca Katar'dan likit gaz alımı için anlaşmalar yapılmıştır. Böylelikle Rusya'nın ticarete elindeki en önemli koz olan gaz ithalatını dengelemeye çalışmaktadır.

Türkiye'nin artan enerji ihtiyacı ve bu bağlamda Rusya'ya olan bağımlılık Rusya'ya karşı dış ticaret açığını her geçen yıl artırmaktadır. 2011 yılındaki zirvede toplam ticaret hacminin 100 milyar dolara çıkarılması hedeflenmiştir. 2012 yılında 33.3 milyar dolar, 2013 yılında 32 milyar dolar ve 2014 yılında 31.3 milyar dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmış olsa da toplam miktar içerisinde Türkiye'nin ticaret hacmi örneğin; 2012 yılında %20, 2013 yılında %23 ve 2014 ile 2015 yıllarında ise %18 civarında gerçekleşmiştir. Bu da iki ülkenin ticaret hacminin artmasının teorik anlamda iyi ancak pratik anlamda Türkiye aleyhine gelişecek bir dış ticaret açığı ortaya çıkarabileceğini göstermektedir. Bunun ortadan kalkması için Türkiye'nin Rusya'dan sağladığı enerji talebini farklı ülkelerden de sağlama yoluna giderek bu bağlamda bağımlılığını biraz

azaltması ve Rusya'ya gerçekleştirdiği ihracat kalemlerini çeşitlendirmek ve mevcut kalemlerde de artış sağlamak zorundadır.

Türkiye Rusya dışındaki ülkelerle de enerji ilişkileri sürdürmektedir. Örneğin; Çeşitli Ülkeler – 2.049.953 ton, Malta – 1.268.141 ton, Mısır – 1.109.082 ton, Birleşik Arap Emirlikleri – 1.014.101 ton, Almanya – 631.064 ton (EPDK, Petrol Piyasası Sektör Raporu, 2015) oranlarda bu ülkelere havacılık, deniz ve benzin türü ihraç yakıtları ihraç etmektedir. Rusya dışındaki ülkelere ithal edilen enerji ve türevi ürünlere bakacak olursak; Irak – 11.409.810 ton, İran – 5.587.624 ton, Rusya Federasyonu – 3.102.612 ton, Suudi Arabistan – 2.379.325 ton, Kolombiya – 861.323 ton(EPDK, Petrol Piyasası Sektör Raporu, 2015) ülkelerinden petrol ve türevlerini ithal etmektedir.

BÖLÜM 2: UÇAK KRİZİ ÖNCESİ TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

2.1. 2015 Uçak Krizi Öncesi Türkiye-Rusya İlişkileri

Daha önceki bölümde de bahsettiğimiz üzere Türk-Rus ilişkileri tarihsel olarak birçok evreden geçmiştir. Sovyetlerin yıkılmasından sonraki süreçte Çeçenistan meselesi ve bölgesel sorunlar, Rusya'nın Kürt kartı politikaları iki ülkenin siyasi ilişkilerindeki değişimleri etkilemiştir. Buna rağmen aynı soğuk savaş dönemindeki gibi siyasal konjonktür ne olursa olsun ekonomik ilişkiler sürdürülmüştür. Putin iktidarı ile başlayan dönüşüm ve Türkiye'de Ak Parti iktidarının dış politikası geçmişi birkaç yüzyıla dayanan bu iki ülke ilişkilerinin tarihte hiç olmadığı kadar ileri bir seviyeye gelmesini sağlamıştır. Özellikle 2008 sonrası yapılan karşılıklı ziyaretler ikili ilişkilerin daha da yakınlaşmasını sağlamıştır. Aşağıda 2008-2011 yılları arasında Türkiye'den Rusya'ya, Rusya'dan Türkiye'ye yapılan karşılıklı ziyaretler verilmiştir:

Türkiye'den Rusya'ya gerçekleştirilen ziyaretler; Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan (Dışbank Açılışı) 1 Aralık 2011, Cumhurbaşkanımız Sayın Abdullah Gül 7 Eylül 2011, Basbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Dönemin Devlet Bakanı Zafer Çağlayan 15-16 Mart 2011, Dönemin Devlet Bakanı Zafer Çağlayan 27 Temmuz 2010, Basbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Dönemin Devlet Bakanı Zafer Çağlayan 12-13 Ocak 2010, Basbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Dönemin Devlet Bakanı Zafer Çağlayan 16 Mayıs 2009, Cumhurbaşkanımız Sayın Abdullah Gül, 12-15 Subat 2009.

Rusya'dan Türkiye'ye yapılan ziyaretlere bakacak olursak; Basbakan Yardımcısı Đgor Seçin 15 Aralık 2010, Basbakan Vladimir Putin 7-8 Haziran 2010, Devlet Başkanı Dimitri Medvedev 11-12 Mayıs 2010, Basbakan Yardımcısı Đgor Seçin 5-6 Mayıs 2010, Dışişleri Bakanı Rasid Nurgaliyev 24-25 Mart 2010, Basbakan Yardımcısı Đgor Seçin 18-19 Subat 2010, Basbakanı Vladimir Putin 6 Ağustos 2009, Basbakan Yardımcısı Igor Seçin 20 Temmuz 2009, Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, 1 Temmuz 2008 (DEİK, 2013, 21)

Bu ziyaretlerden de anlaşılacağı üzere 2008-2011 yılları arasında karşılıklı birçok ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretler kapsamında, enerji alanındaki iş birliği

örneğın; Nükleer Santral İnşaaı, Türk Akımı projeleri gibi, ayrıca siyasi ilişkiler ve vize muafiyeti gibi iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik boyuta evrilmesi yönünde birçok girişim yapılmıştır. Bu kapsamda ticaretin 100 milyar dolara çıkma hedefi koyulmuş ve daha yakın kültürel ilişkiler kurmak için adımlar atılmıştır. Aşağıdaki Tablo'da iki ülkenin 2015 yılında yaşanan Uçak Krizi öncesindeki toplam ticaret hacimleri verilmiştir.

Tablo 8.

2007-2015 Yılları Arasında Türk – Rus Ticaret Hacmi

YILLAR	HACİM (Milyar Dolar)
2007	28.234.000
2008	37.847.000
2009	22.639.000
2010	26.228.000
2011	29.944.000
2012	33.305.000
2013	32.000.000
2014	31.300.000
2015	23.000.000

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablodan da görüldüğü 2011 yılında hedeflenen ticaret hacmi doğrultusunda 2012-13 ve 2014 yıllarında 30 milyar dolar seviyesinin üzerinde bir ticaret hacmine ulaşılmıştır. Bu ticari gelişmeler neticesinde Rusya, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler listesinde 2013 yılında ilk beşe 2014-15 yıllarında ise ilk 10 ülke arasına girmiştir. Irak ve AB ülkelerinden sonra bu listeden yer alan en önemli aktör Rusya'dır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin 2013-15 yıllarında en çok ihracatı gerçekleştirdiği ilk 10 ülke verilmiştir. Tabloya bakıldığında Rusya'nın 2015 krizi öncesinde iktisadi anlamda Türkiye açısından ne kadar önemli bir ülke olduğu açıktır. Türkiye gibi ihracatta atılım yapmak isteyen ve ihracat oranlarını artırmak isteyen bir ülke için Rusya ile yaşanmakta olan krizin nedenli önemli etkileri olacağı da açıkça ortadadır.

Tablo 9.

Türkiye'nin 2013-2015 Yılları Arasında En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke

Ülkeler	2013	2014	2015
Almanya	13.696.842.428	15.156.028.213	13.426.432.264
Irak	11.948.905.271	10.896.202.645	8.557.804.977
İngiltere	8.785.124.346	9.914.028.188	10.564.786.498
İtalya	6.718.355.101	7.144.642.175	6.890.946.464
Fransa	6.376.703.538	6.466.707.833	5.848.755.908
ABD	5.640.246.710	6.345.063.908	6.399.463.421
Rusya Federasyonu	6.964.209.480	5.945.712.565	3.593.457.444
İspanya	4.334.195.627	4.763.139.962	4.746.180.323
Birleşik Arap Emirlikleri	4.965.629.586	4.662.880.768	4.681.407.301
Toplam	69.430.212.087	71.294.406.257	64.709.234.600

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Verileri

Rusya'nın ihracatında ise Türkiye yaklaşık 21 milyar dolarlık ithalatı ile 2010 yılında en çok ithalat yapılan ve 2016 itibari ile Rusya'nın en çok ihracat yaptığı ülke konumuna gelen Çin'in önünde beşinci sırada yer aldığını görmekteyiz.

Ayrıca vize muafiyeti ile birlikte karşılıklı turist sayılarında da büyük bir artış yaşanmıştır. 2013 ve 2014 yıllarında Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı 4 milyonu aşmış ve 2010-2015 yılları arasında ise yıllık bazda ortalama 3.5 milyon Rus turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Aynı zamanda Türkiye'den, Rusya'ya giden turist sayısı da vize muafiyet sonrasında her yıl artarak devam etmiştir. “Vizesiz rejim sayesinde Türkiye'den Rusya'ya turizm hareketi gün geçtikçe daha da hız kazanmaya

başladı. Bu yılın ilk 9 ayına ilişkin rakamlara göre, turist sayısı geçen yılın aynı dönemine kıyasla yüzde 13.5 artış gösterdi.” (<http://www.turkrus.com/67726-vizesiz-rahatlik-rusya%E2%80%99ya-gelen-turk-turist-sayisinda-yuze-135-artis-xh.aspx>) Tüm bu gelişmelerin kötü bir şekilde sonuçlanması ise 2015 yılında yaşanan Uçak Krizi ile başlamıştır.

2.2.Uçak Krizi Süreci

Uçak Krizi'nin yaşanmasına giden sürece bakacak olursak, 2012 yılında yaşanan bölgesel gelişmelere kadar ikili ilişkiler sürekli yakın bir boyutta seyrederken, Arap Baharı'nın oluşturduğu etki ve bu etkinin Suriye'ye yayılması ile Türk-Rus siyasi ilişkilerinde de yeni bir boyut açılmıştır. Libya, Tunus ve Mısır'da bu kadar aktif bir rol üstlenmeyen Rusya, Suriye'de olayların başlamasından itibaren Esad rejimini destekler bir tavır ortaya koymuştu. 2014 yılına kadar Rusya bu desteğini öncelikle siyasi söylemlerde sürdürmüştü. BM toplantılarında rejim aleyhine karar alınmasını engelledi ve Cenevre görüşmeleri sürecinde ise sürecin tıkanması Rusya ve İran'ın rejim yanlısı destekleri sonucunda oluştu. Doğrudan müdahale gerçekleştirmiş olmasa da askeri alandaki desteğini rejim güçlerine silah satışı ile sağladı.

2015 yılında yaşanan Uçak Krizi ile ilgili tarihsel perspektifi de barındıran en güzel tanımlamalardan birini Vügar İmanbeyli yapmaktadır. İmanbeyli Türk-Rus ilişkilerini dört evrede ele alınarak tarihte yaşanmış çatışma dönemleri üzerinden bu sürecin bir okumasını yapmaktadır. İmanbeyliye göre bu dört yakınlaşma dönemi şöyledir:

Birinci Yakınlaşma döneminde (1798-1805) Napolyon'a karşı Osmanlı-Rus ittifakı yapılmıştı; hatta ilk defa bu dönemde Rus savaş gemileri Boğazlardan geçerek Adriyatik'e gitmişlerdir. İkinci yakınlaşma (1833-1841), isyancı Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya karşı yapılmış Osmanlı'yı daha sonra “Avrupa'nın hasta adamı” olarak niteleyecek olan Çar I. Nikolay ile yapılan ittifakla gerçekleşmiştir. O esnada ilk defa (7 bin kişilik) bir Rus askeri birliği Boğazlara (Beykoz'a) konuşlandırılmıştı. Üçüncü yakınlaşma (1920- 1930'lu yıllar) döneminde ise, Cumhuriyetin ilk yıllarında İtilaf Devletlerine karşı Bolşevik Rusya ile askeri işbirliği yapılmış, daha sonra bu işbirliği ekonomik yardımların alınması şeklinde daha da genişletilmiştir. Dördüncü yakınlaşma

ise, öncekilerden tamamen farklı dinamiklerle gerçekleşmiştir. Burada askeri bir ittifak söz konusu değildi. Bu yakınlaşmanın temelinde ticari-ekonomik alış-veriş yoğunluğu, karşılıklı yatırımlar, üst düzeyde diplomatik diyalog ve ayrıca giderek artan kültürel-insani temaslar gibi “yumuşak güç” unsurları yatıyordu. Özellikle Türkiye’nin enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya’dan temin etmesi de ayrı bir işbirliği alanı idi. 2000’li yıllarda Türkiye-Rusya arasındaki ticaret hacmi 30 milyar dolarlara yükselmiş; bankacılık, turizm, enerji ve inşaat/konut gibi çeşitli alanlarda karşılıklı yatırımlar da yine milyar dolarlarla ölçülmekteydi. İlk defa iki toplum arasında binlerce evlilik söz konusu idi. Eskiden savaşlarda karşı karşıya gelen Ruslar ve Türkler artık ticaret, ekonomi, turizm, eğitim ve sosyo-kültürel alanlarda uzun dönemli işbirliğine girişmişlerdi. (İmanbeyli, 2015:2)

İmanbeyli’nin tanımladığı bu yakınlaşma dönemlerini göz önüne aldığımızda önceki bölümlerde de aktardığımız gibi Türk-Rus ilişkilerinin geçirdiği evrelerde siyasetin ve son dönemde de ekonominin oynadığı roller açıkça görülmektedir. Bu ilişkilerde özellikle Rusya’nın dönemselsel olarak izlediği realist dış politika dönemlerinde Türkiye olan ilişkilerin farklı boyutlarda etkilendiği görülmektedir.

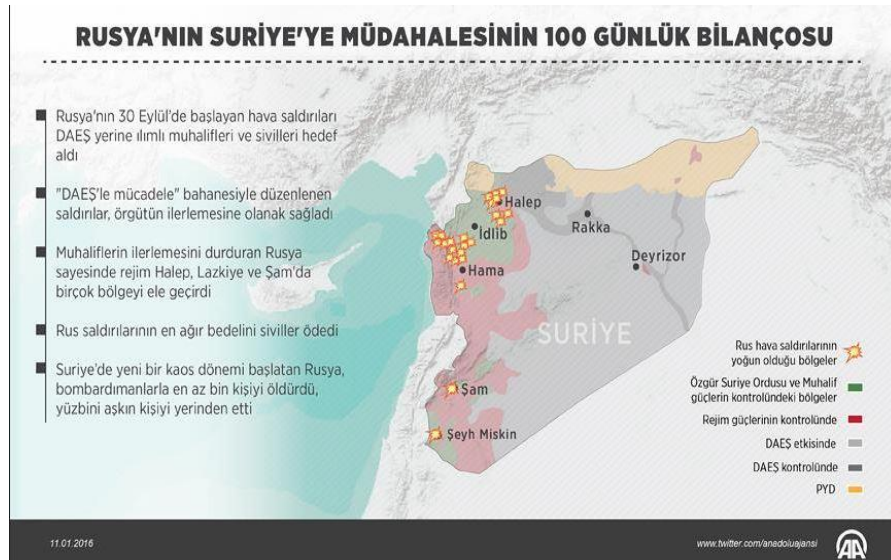
Rusya’nın Suriye’ye doğrudan müdahalesi de 2005 Ukrayna seçimleri süreci ile başlayan ve 2008 Gürcistan müdahalesi ile devam eden ve son olarak 2013 yılındaki Ukrayna savaşı ile doruk noktasına ulaşmış olan realist Rus dış politikasının kendi eski Sovyet coğrafyası dışındaki ilk aktif rol üstlenmesidir. Burada Vügar İmanbeyli Putin iktidarının Suriye’ye müdahalesini şu dört başlıkta özetlemektedir.

İç kamuoyunu Ukrayna meselesi gibi uzun bir süre meşgul edecek yeni bir gündem maddesi oluşturmak, Ukrayna’dan sonra bir anlamda küresel oyuna dahil olarak uluslararası izolasyondan kurtulmaya çalışmak, Ortadoğu’da gerilimi artırarak petrol fiyatlarının düşmesini önlemek, Suriye’de hızlı bir zafer kazanarak Doğu Akdeniz’e yerleşmeye çalışmak. (İmanbeyli, 2015:4)

Rusya’nın doğrudan müdahil olması ile birlikte ise bölgede denklem tamamen değişmiş oldu. Rejimin en güçlü olduğu Lazkiye ve Tartus’da dahi muhaliflere karşı kaybetmeye başladığı bir dönemde gelen bu müdahale ile rejimin eli güçlenmiş oldu. Ayrıca bu müdahalenin bir diğer önemi ise Rusya’nın SSCB’den bugüne bölgedeki tek üssü olan

Lazkiye'nin kaybedilmesini engellemiş oldular. Böylelikle Rusya, Orta Doğu'daki tarihsel gücünü de bölgeye uzun yıllar sonra doğrudan müdahil olarak yeniden kazanmaya başlamış oldu. 1979 yılındaki Afganistan işgalinden bugüne kadarki süreçte Rusya'nın Müslüman coğrafyasındaki ilk askeri müdahalesi olması özelliğiyle de Suriye müdahalesi uluslararası ilişkiler konjunktürü açısından bir başka önem taşımaktadır.

Bu destek bir anlamda Türkiye'nin istemediği bir Suriye denkleminin oluşmasına neden oldu. Rusya müdahalesi sonrası özellikle Türkiye sınırındaki PKK kolu olan YPG daha etkin bir konuma sahip oldu. Rusya'nın DAES ile müdahale edeceğimiz söylemi ile başlayan ancak muhalifleri vurması ile sonuçlanan ve devam eden askeri hareketi kuzeyde YPG/PYD güçlerine de manevra alanı oluşturdu. Türkiye'nin sürekli savunduğu Suriye'nin bölünmezliği ve ülkenin kuzeyinde olası bir Kürt Devleti kurulmasının engellemesini sağlamak için yoğun bir siyasi ve askeri müdahale gereksinimi söylemi de Rusya'nın müdahalesi ve Uçak Krizi sonrası sekteye uğradı. Aşağıdaki şekilde Rusya'nın müdahalesi sonrası Suriye'de oluşan durumu açıklamaktadır.

Şekil 3: Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesinin 100 Günlük Bilançosu

Kaynak: Anadolu Ajansı

Rusya'nın bu müdahalesi sonrasında; *"Rusya, Suriye'de askeri operasyona başladığı gün ile 30 Temmuz 2016 arasında 746'sı çocuk 514'ü kadın olmak üzere en az 2704 sivil öldürdü. Aynı kurumun başka bir raporuna göre, Rusya 30 Eylül 2015 ile 31 Ağustos 2016 tarihleri arasında, 59 sağlık merkezini vurdu. Sağlık merkezlerine yönelik bombardımanlarda ölen 86 sivilin 26'sı da sağlık görevlisiydi."* (<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusyanin-suriyedeki-bir-yili>) Bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan tabloda, PYD kuzey bölgesinde daha güçlü bir yapıya sahip olarak müdahale öncesinden daha geniş bir alanda hakimiyet sağladı, Esad rejiminin hem içerde hem de dışarda yani barış görüşmelerinde eli güçlendi ve Rusya artık doğrudan Suriye konusunda masadaki söz sahibi ülke konumuna geldi.

Bu süreç Türk-Rus ilişkilerini ise siyasi olarak doğrudan etkileyen bir hal aldı. Rusya'nın müdahalesi sonrasında ise Türkiye, ABD, İngiltere, Fransa, Katar ve Suudi Arabistan'ın içerisinde yer aldığı blok şu açıklamayı yapmıştır:

"Rusya Federasyonu'nun Suriye'ye askeri yığınağından ve özellikle Rus Hava Kuvvetleri'nin dünden beri Hama, Humus ve İdlip'te sivil kayıplara sebep olan ve hedef olarak DEAŞ'ı (İŞİD) almayan saldırılarından derin kaygı duyuyoruz."

"Gerilimi tırmandıran bu askeri faaliyetler, aşırıcılığın ve radikalleşmenin daha fazla körüklenmesinden başka hiç bir amaca hizmet etmeyecektir. Rusya Federasyonu'na, Suriye muhalefetine ve sivillere yönelik saldırılarına derhal son vermesi ve DEAŞ'la mücadele çabalarına odaklanması çağrısında bulunuyoruz." (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151002_turkiye_ortak_deklarasyon_suriye.html)

Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Türkiye bu meselede tarafını net bir şekilde bir kez daha ortaya koymuştur. Ayrıca Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın müdahale ile ilgili şu sözleri de Türkiye'nin bu konudaki net tavrını açıklamaktadır. Recep Tayyip Erdoğan; *"Bu konudaki üzüntülerimi de kendisine hatırlatmak istiyorum. Attıkları adımı tekrar gözden geçirmelerini, iki dost ülke olarak, bunu kendisinden isteyeceğim. Çünkü bölgede ıstırabı olan, derdi olan biziz."*

Rusya'nın Suriye'ye bir sınırı yok. Rusya neden bu denli bu işin içerisine giriyor” (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151003_rengin_rusya_turkiye_analiz) demiştir.

Tüm bu gelişmelerin ardından ise 2015 yılındaki Uçak Krizi yaşanmıştır. Rusya'nın RUS SU-24 tipli savaş uçağı 2015 Kasım ayında Türkiye sınırında devriye uçuşu yaparken Türk sınırını ihlal etmiş ve yapılan uyarılara rağmen bu ihlalini sürdürmüştür. Bunun neticesinde uluslararası angajman kuralları çerçevesinde Türk F-16 uçağı Rus uçağını düşürmüştür. Konu ile ilgili Genel Kurmay Başkanlığından yapılan açıklama şu şekildedir:

“24 Kasım 2015 tarihinde saat 09.20 civarında Hatay Yayladağı bölgesinde Türk Hava Sahasını ihlal eden milliyeti bilinmeyen bir uçak defalarca (beş dakika içerisinde 10 kez) ikaz edilmesine rağmen Türk Hava Sahasını ihlal etmiştir.

Söz konusu uçağa angajman kuralları çerçevesinde 24 Kasım 2015 saat 09.24'te bölgede hava devriye görevinde bulunan iki adet F-16 uçağımız tarafından müdahalede bulunulmuştur.” (<http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmaydan-dusurulen-ucakla-ilgili-aciklama-40017991>)

Bu olayın ardından Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Türkiye ile ilgili açıklamaları ise şunlardır:

“Bugünkü kayıp, terörizmin işbirlikçilerinin bizi sırtımızda vurmalarıyla ilgili. Yaşanan olayı başka şekilde nitelendiremem. Uçağımız, Suriye toprakları üzerinde Türk F-16 uçaklarından fırlatılan füze ile vuruldu. Havadan havaya fırlatılan füzeyle vuruldu. Türkiye'ye 1 km mesafede vuruldu, 4 km mesafede Suriye topraklarına düştü ” (<http://turkrus.com/128660-putin-sirtimizdan-bicaklandik-xh.aspx>)

"Türkiye, Rusya'nın ABD ile bu tür olayların önlenmesi konusunda anlaşma imzalamış olmasına karşın Rus uçağını vurmuştur. "Rusya, Türkiye'ye sadece komşu olarak değil, aynı zamanda dost bir ülke olarak yaklaşmıştır. Böyle bir adım kimin işine yarardı bilemiyorum ama bizim buna ihtiyacımız yok" (<http://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUEUR1ywwGWxaQ>)

Putin'in açıklamalarındaki sertlik ve konuya yaklaşımı Rusya'nın hiç beklemediği bir olayın yaşandığını açıkça ortaya koymaktadır. Oysaki Türkiye burada uluslararası hukuk çerçevesinde hareket etmiş ve Rus pilotları uyarmıştır. Uçak Krizi sonrasında ise iki ülke arasında yaklaşık 8 ay sürecek olan büyük bir kriz süreci yaşanmıştır. Bu süreçte Rusya, Türkiye'ye ekonomik alanda yaptırımlar uygulayarak siyasi alanda zor durumda bırakmaya çalışmıştır. Özellikle turizm konusunda Türk ekonomisine büyük ölçüde zarar verdiğini söyleyebiliriz. Bir sonraki bölümde Uçak Krizi sonrasında iki ülkenin karşılıklı yaptırımları ve bunların etkileri üzerine tartışılacaktır. İki ülke ilişkilerinde son yirmi yılda yaşanan en büyük kriz olan Uçak Krizi'nin öncesinde yaşanan gelişmeler, kriz süreci, kriz sonrası ve sonraki dönemde yaşanan gelişmeler ile ileriki dönemde iki ülke ilişkilerinin nasıl olabileceği üzerine tartışılacak.

BÖLÜM 3: TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNE UÇAK KRİZİNİN ETKİSİ

3.1.Uçak Krizi'nin İki Ülke İlişkilerine Etkileri

Türkiye, Rus uçağının düşürülmesinden önce birçok kez Rus hükümetinin sınırı ihlal eden uçaklarla ilgili uyarılmış hatta bu konuyu NATO'ya taşımıştı. 24 Kasım'daki olaydan 1.5 ay önce ise 3-4 Ekim tarihlerinde başka Rus uçakları Türkiye sınırını ihlal etmiş ve bu hem Türkiye hem ABD hem de NATO tarafından kınanmıştı. 5 Ekim 2015 tarihinde dış işlerinden sınır ihlali yapan Rus Uçakları ile ilgili şu açıklama yapılmıştı:

“Rusya Federasyonu'na ait bir savaş uçağı 3 Ekim saat 12.08'de Yayladağı/Hatay bölgesinin güneyinde hava sahamızı ihlal etmiştir. Bölgede devriye uçuşu yapan iki F-16 uçağımız tarafından önlemede bulunulması üzerine Rus uçağı Türk hava sahasını Suriye'ye geçerek terk etmiştir.

Söz konusu ihlal, Rusya Federasyonu'nun Ankara Büyükelçisi, Bakanlığımız Müsteşar Vekili tarafından Bakanlığa çağırılarak kuvvetle protesto edilmiş, bu tür bir ihlalin tekerrüründen kaçınılması önemle talep edilmiş, aksi takdirde yaşanabilecek arzu edilmeyen bir hadiseden RF'nin sorumlu olacağı bildirilmiştir.”
(http://www.mfa.gov.tr/no_-269_-05-ekim-2015_-rusya-federasyonu_na-ait-ucagin-hava-sahamizi-ihlali-hk_.tr.mfa)

Açıklamadan da görüldüğü üzere Türkiye daha öncede bu ihlallerle karşılaşmış ve Rus tarafını olabilecek farklı bir durumdan dolayı önceden uyarılmıştır. Ancak buna rağmen bu ihlaller ısrarla sürdürülmüştür. Ayrıca bu olayın ardından Türkiye'nin Rusya'ya verdiği Nota'nın sonrasında Rusya Devlet Başkanı Dimitri Peskov şunları söylemiştir;

“Türkiye ile aramızdaki ilişki çok yönlü ve geniş alanları kapsıyor. Adı geçen uçak vukuatıyla ilgili Ankara'daki büyükelçimiz gerçekten Türk Dışişleri Bakanlığı'na çağırılmıştır. Ancak biz bu olayın ikili ilişkileri zedelemeyeceğini düşünüyoruz. Ankara'nın bize verdiği notada birtakım veriler sıralanmakta. Biz bu verileri inceledikten sonra Türkiye'ye daha detaylı yanıt vereceğiz”
(<http://t24.com.tr/haber/turkiye-nato-abd-kinadi-rusyadan-hava-sahasi-ihlali-aciklamasi-geldi-birkac-saniyeligine-girdi,311914>)

Bu söylemler ve Türkiye'nin uyarılarına rağmen Rusya'nın ihlallerinin devam etmesi neticesinde ise Türkiye, Rus uçağını 25 Kasım'da düşürmüştür.

Uçak Krizi'nin hemen ardından Rusya'dan yapılan sert açıklamalar gelerek süreçteki ilişkilerin nasıl bir hal alacağına dair net bir fikir sahibi olmak için yeterliydi. Özellikle ilişkilerin tarihin en yakın seviyesinde olduğu bu dönemde Türkiye'nin bir Rus uçağını düşürmesi ve bu olayın II. Dünya Savaşı'ndan bugüne gerçekleşen ilk Rus uçağı düşürülme olayı olması Rusya'nın uluslararası kamuoyunda tabiri caizse "karizmasının çizildiği" yorumları yapılmasına neden olmuştu. Öte yandan Putin'in "Sırtımızdan Bıçaklandık" söylemi de hem Rusya'nın Türkiye ile olan ilişkilerinde böyle bir durumun ortaya çıkmasını beklemediğini hem de Türkiye'ye karşı ne kadar yakınlık hissettiğini ortaya koymaktadır.

Uçağın düşürülmesinin ardından Rus yönetimi Türkiye'ye bir dizi yaptırım uygulanacağını açıklamıştır. Bu yaptırımlar şöyledir; Türkiye'den yapılan bazı gıda ürünleri ithalatının 1 Ocak 2016 itibarıyla durdurulması, Rusya'dan Türkiye'ye yapılan tarifersiz uçuşların iptal edilmesi, Turizm şirketlerine Türkiye için tatil paketi satışının durdurulması yönünde çağrı yapılması, 1 Ocak 2016 itibarıyla Türk vatandaşlarının işe alımlarına kısıtlama getirilmesi ve 1 Ocak 2016 itibarıyla Rusya'da daimi ikametgâhı olmayan Türk vatandaşlarına vizesiz seyahat imkânının askıya alınması, konularını kapsamaktadır. (Demir, 2015)

Bu yaptırımların çoğunluğu dikkat edilirse Rusya'nın Türkiye'den aldığı ve sattığı gıda ürünleri ve Türkiye'nin Rusya ile ticaretteki en önemli artı verisi olan turizm ile ilgilidir. Açıkçası Rusya, Türkiye'nin elini kolunu bağlayabilmek için doğrudan Türk ekonomisini tehdit edecek yaptırımlar almaya çalışmıştır. Öte yandan kendi açısından en yüksek gelir kaynağı olan gaz ihracatında her hangi bir kısıtlamaya gidilmeyeceğini açıklamışlardır. Bu konu ile ilgili; "*Rusya Enerji Bakan Yardımcısı Anatoly Yanovsky, Türkiye'ye gaz sevkiyatının sözleşmeye bağlı şekilde süreceği açıklamasında bulunarak, doğalgaz sevkiyatında herhangi bir aksama olmayacağını kaydetti.* (<http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1157887-rusya-enerji-bakanligindan-flas-aciklama>) Rusya'nın içerisinde bulunduğu ekonomik kriz dönemini de göz önünde bulundurursak enerji alanında bir kısıtlama yapmamları kendi ekonomileri açısından buna ne kadar ihtiyaç duyduklarının da bir göstergesiydi. Bu yüzden daha düşük ürün

kalemleri üzerinden ambargo uygulamayı seçmişler ve Türkiye açısından çok önemli olan turizm konusunda sektöre önemli ölçüde zarar vermişlerdir. Türkiye'nin ana ihracat ürünlerinin başında ise meyve ve sebze ürünleri gelmekteydi. Rusya'nın doğrudan meyve ve sebze alımına ilişkin koyduğu kotalara Türkiye'nin Rusya'ya ihracatında büyük düşüşe neden olurken Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu ve bir anlamda bu konuda ikinci seçeneğinin çok fazla olmadığı enerji konusunda Rusya'dan yıllık yaklaşık olarak 17 milyar dolarlık enerji ithalatına devam etmiştir.

1 Ocak 2016'da açılan yeni yaptırım listesi ise aşağıdaki gibidir. Bu yeni listeye bakıldığında bir önceki listenin yanı sıra farklı sektörlerde de yaptırımlar eklendiği görülmektedir. Bu yaptırımlar şunlardır: Türk firmaları Rusya'da bina inşa edemeyecek, mimarlık ya da tasarım faaliyetlerinde bulunamayacak. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları Rusya'da seyahat ve otelcilik sektörlerinde çalışamayacak. Türk firmalarına devlet ve belediye ihalelerine girme hakkı verilmeyecek, firmalar ormancılık ve kerestecilik alanlarında faaliyet gösteremeyecek. Portakal, domates, soğan gibi çeşitli meyve ve sebzeler ile tavuk ürünlerinin Türkiye'den ithalatı yasaklanacak. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Rusya'ya vizesiz girişlerine izin verilmeyecek. Rus firmalarının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını işe almasına müsaade edilmeyecek. Rusya'nın açıkladığı listede yer alan 53 Türk firması bu yaptırımlardan muaf tutulacak. Bunun dışındaki tüm firmalar yaptırımların kapsamı içinde olacak.

(http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/151231_rusya_turkiye_ambargo, 2016)

Tablo 10.

Rusya'dan İthal Edilen İlk 3 Ürün

(milyon USD)	2014	2015 ¹
Rusya'dan İthalat	25.289	21.521
<i>% pay</i>	<i>10,4</i>	<i>9,9</i>
<i>Sırası</i>	<i>1</i>	<i>3</i>
İthal Edilen İlk 3 Ürün		
Petrol ve Doğalgaz	16.459	12.681
<i>% pay</i>	<i>65,1</i>	<i>58,9</i>
Demir ve Çelik	1.651	2.138
<i>% pay</i>	<i>6,5</i>	<i>9,9</i>
Diğer Madenler	1.450	1.174
<i>% pay</i>	<i>5,7</i>	<i>5,5</i>

Kaynak: İş Bankası Rapor, 2015

Tablo 11.

Rusya'ya İhrac Edilen İlk 3 Ürün

(milyon USD)	2014	2015 ¹
Rusya'ya İhracat	5.943	3.992
<i>% pay</i>	<i>3,8</i>	<i>2,7</i>
<i>Sırası</i>	<i>7</i>	<i>11</i>
İhrac Edilen İlk 3 Ürün		
Meyve ve Sebze	1.043	1.030
<i>% pay</i>	<i>17,6</i>	<i>25,8</i>
Tekstil Ürünleri	869	570
<i>% pay</i>	<i>14,6</i>	<i>14,3</i>
Motorlu Kara Taşıtları	643	262
<i>% pay</i>	<i>10,8</i>	<i>6,6</i>

Kaynak: İş Bankası Rapor, 2015

Tablolardan görüldüğü üzere iki ülkenin ana ihracat kalemleri birbirinden çok farklı ürünleri içermekteydi. Rusya, enerji arzı sağlayan ülke konumundan dolayı Türkiye ile yaşanan bu süreçte ekonomik yaptırım uygulayabilme kapasitesi olarak eli daha rahat

bir durumdaydı. Bu nedenle 8 aylık bu kriz sürecinde çok daha rahat bir manevra alanına sahip olmuştur.

Aşağıdaki tabloda Rusya'nın ekonomik yaptırımların Türk ekonomisine olası etkileri tahmini veriler üzerinden gösterilmiştir. Görüldüğü üzere ihracatta bir önceki yıla göre zaten Rusya'nın içerisinde bulunduğu ekonomik kriz sebebiyle önemli bir düşülmüş yaşanmıştır. 2014 yılında 6 milyar dolarlık bir ihracat gerçekleşmişken 2015 yılında 4 milyar dolar seviyesinin altına düşmüştür. Mevcut kriz ve ekonomik yaptırımlar ile birlikte bu gelirin 1 ile 2 milyar dolar daha düşmesi beklenmektedir. Diğer gelir kalemlerini de göz önüne aldığımızda toplam 3 milyar dolara yakın bir gelir kaybının olacağı varsayılmaktadır.

Tablo 12.

Rusya'nın Yaptırımların Türk Ekonomisine Olası Etkisi

(milyon USD)	2015	Önümüzdeki 1 Yıllık Dönemde Beklenen Gelir Kaybı	
		Senaryo 1	Senaryo 2
İhracat Gelirleri ¹	3.992	998	1.996
Bavul Ticaretinden Elde Edilen Gelirler ²	3.101	1.240	1.551
Turizm Gelirleri ²	1.962	981	1.472
Müteahhitlik Gelirleri ³	2.285	1.143	2.285
Toplam	11.340	4.362	7.304

(1) Ekim 2015 itibarıyla 12 aylık kümülatif

(2) Eylül 2015 itibarıyla 12 aylık kümülatif

(3) Ocak-Ağustos dönemi itibarıyla

Kaynak: İş Bankası Rapor, 2015

Rusya'nın kriz sonrası uyguladığı yaptırımların en çok etkilediği alan turizm olmuştur. 2014-2015 yıllarında 4 milyonu aşkın Rus vatandaşı Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Rusya son beş yıldaki siyasi ve ekonomik yakınlaşma sonrasında Türk turizminde en önemli aktörlerden biri haline gelmişti. Almanlardan sonra Türkiye'yi en çok ziyaret eden ülke sıralamasında ikinci sırada yer almaktaydı. Ancak yaşanan kriz sonrasında doğrudan turizme etki etmiştir. Rusya'nın Charter uçuşları yasaklaması, Türkiye'ye tur rezervasyonlarını engellemesi ve Türkiye'nin ziyaret edilebilecek güvenli bir olmadığı

açıklaması Rusların Türkiye'ye gelişinin önünü tıkamıştır. Bu süre kapsamında; *“Geçen yıl Kasım sonunda yaşanan uçak düşürme krizinin ardından Rusya'dan gelen ziyaretçi sayısı ilk yedi ayda ise yüzde 89 düşüş kaydetti.”* (<http://www.hurriyet.com.tr/rus-turist-yuzde-93-azaldi-40212422>, 2016)

Turizmdeki bu düşüş özellikle Antalya ve Alanya bölgelerindeki işletmeleri zor durumda bırakmıştır. İlişkilerin düzelmeye başladığı 2016 Haziran'ından sonra ise Rusya'dan ilk beklenti charter uçuşlarının yeniden başlaması üzerine olmuştur. 28 Ağustos 2016'da Rusya Başbakanı Dimitri Medvedev'in imzaladığı kararname ile Türkiye'ye olan charter yasağı kaldırılmış ve Rus ile Türk havayolu şirketlerinin charter uçuş yapmak için başvurabilmelerinin önünü açılmıştır. Rusya'nın charter yasağının kalkması ile birlikte ilk uçuş 3 Eylülde gerçekleşmiştir. *“Moskova'dan kalkan Royal Flight Havayolları'na ait Boeing 767 tipi uçak, 309 yolcusuyla saat 19.55'te Antalya Havalimanı 2'nci Dış Hatlar Terminali'ne indi. Uçak, su takıyla karşılandı.”* (<http://www.hurriyet.com.tr/rusyadan-ilk-charter-ucak-antalyada-40214965>, 2016)

Rusya ekonomik yaptırımların yanı sıra Rusya'da Akkuyu Nükleer Santral projesi kapsamında eğitim nükleer alanında eğitim görmek üzere gönderilen Türk öğrencileri de geri gönderdi. Bunun yanı sıra Rusya'da faaliyet gösteren Türk şirketleri içinde birçok yatırım kararı alındı. Bunların en başında ise Türk firmalarının Rusya'ya işçi göndermesine getirilen kısıtlama idi. 30 Aralık 2015 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin imzalı listede ise 53 Türk firmasına işçi çalıştırabilmelerine izin verildi. Bu firmalardan bazıları şunlardır:

Denizbank (Moskova), Prokons (Novoivanovskoe), Rönesans İnşaat (Moskova ve Saint Petersburg), AKOM (Samara), Almar Kaspian (Mahaçkala), Renault (Moskova), Krasnaya Polyana Ticaret Bölgesi (Soçi), Amara (Tataristan), Ant Yapı (Moskova), ANTTEK (Moskova), BEKO (Vladimirskaya), BOES İnşaat (Moskova), Vira (Saint Petersburg), VirKraft Mühendislik (Moskova), Vitra Tesisat ve Vitra Fayans (Moskova), Garant İnşaat (Kırım), Gemont (Kazan), Delta İnşaat (Moskova), ENKA İnşaat ve Sanayi A.Ş. (Türkiye-Moskova), Monart İnşaat Sanayi ve Ticaret Şirketi (Moskova) (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-yaptirimlari-onayladi>, 2015)

Gıda ambargosu da Türkiye'nin Rusya'nın yaptırımları sonrası etkilendiği bir diğer sektördür. Aynı zamanda Türkiye'nin ambargo uyguladığı tarım ürünlerinden dolayı Rusya'da bu sektör ile ilgili zarara açıklaması yapmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Rus ambargosu sonrası kaybı ile ilgili olarak Türkiye Ziraat Odaları Birliği Başkanı Şemsi Bayraktar şu açıklamayı yapmıştır: "2016 yılının Ocak-Ağustos döneminde Rusya'ya yaş sebze meyve ihracatımız miktar bazında yüzde 81,5 düşüşle 132 bin 224 tona, değer bazında yüzde 79,7 düşüşle 103,8 milyon dolara gerilemiştir." (<http://www.ticaretgazetesi.com.tr/rus-ambargosu-tarima-zarar-veriyor>, 2016) Rusya ise Ekonomi Bakanlığı'nın açıkladığı raporda; "Türkiye'den ithal edilen ürünlerin 2016'nın ilk çeyreğinde 2015 yılının aynı dönemine oranda 209.1 milyon dolar azaldı" (<https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201607281024134644-turkiye-rusya-gida-ambargosu/>, 2016). Ayrıca Türkiye'den resmi olarak açıklama Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Faruk Çelik'ten gelmiştir. Çelik; *bugün yürürlüğe giren ambargoların tarım sektöründe yaratacağı kaybın ise yıllık bazda 764 milyon dolar tutarında olacağını ifade etmişti.* (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/151231_rusya_turkiye_ambargo, 2016)

Tüm bu gelişmelerin ve yaşanan karşılıklı ekonomik buhranın ardından iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşamaya başlaması Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Binali Yıldırım'ın, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Başbakanı Dimitri Medvedev'e Rusya Milli Günü dolayısıyla tebrik mesajı göndermişlerdir. Cumhurbaşkanı mesajında;

"Tüm Türk halkının adına tüm Rus vatandaşlarının Rusya Günü'nü kutluyorum ve yakın zamanda Rusya ve Türkiye'nin ilişkilerinin hak edilen düzeye yükselmesini diliyorum." (<http://www.cnnturk.com/turkiye/basbakan-yildirim-ve-cumhurbaskani-erdogandan-rusyaya-tebrik-mesaji>, 2016)

Başbakan Binali Yıldırım ise mesajında; "Rus vatandaşlarına refah diliyorum" (<http://www.cnnturk.com/turkiye/basbakan-yildirim-ve-cumhurbaskani-erdogandan-rusyaya-tebrik-mesaji>, 2016) ifadesini kullanmıştır. Bu gelişmelerin ardından Rusya tarafından da daha ılımlı mesajlar gelmeye başlamıştır. 2016 Haziran ayı sonuna kadarki süreçte ise iki ülke arasında karşılıklı diplomasi ile ilişkilerin düzelmesi yönünde önemli adımlar atıldı. Bu adımlar içerisinde Kazakistan Devlet Başkanı

Nursultan Nazarbayev'in de önemli rol oynadığı söylenmektedir. 27 Haziran 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın mektubu ise Türk-Rus ilişkilerinin yaşadığı sekiz aylık buhran döneminin bitmesini sağladı. Erdoğan mektubunda;

"Hayatını kaybeden Rus pilotun ailesine bir kez daha acılarını paylaştığımı belirtmek ve taziyelerimi sunmak istiyorum; kusura bakmasınlar diyorum." (<http://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-putine-mektup-gonderdi-258503.html>, 2016)

"Rus jetini kasten düşürmeyi asla arzulamadık. Hayatını kaybeden pilotun ailesinin acısını kalpten paylaşıyoruz. Rus pilotu öldürmekle suçlanan kişi hakkında soruşturma yürütülüyor" (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_erdogan_rusya, 2016)

Yaşanan bu gelişmelerin ardından Rusya'dan olumlu tepkiler alınmış ve iki ülke arasında yakın ilişkilerin kurulması için girişimler başlamıştır. 15 Temmuz 2016 yılında yaşanan Darbe Girişimi döneminde Rusya ve Putin'den gelen destek açıklamaları da Türk-Rus ilişkilerinin düzelmesine katkıda bulunmuştur. Bu sürecin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan ilk yurt dışı gezisini de Putin'in daveti ile 9 Ağustos'ta Rusya'ya gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret kapsamında Putin son dönemde yaşananlar ile ilgili şunları belirtmiştir:

"Biz her türlü darbe kalkışmalarına, anayasaya aykırı olan bu tarz girişimlere karşı olacağız. Aynı zamanda Türk halkının bu sorunların üstesinden geleceğini, siz ülkenin başındayken üstesinden geleceğine inanıyorum. Şu an Türkiye'nin iç siyasi durumu son derece zorlu. Türkiye'nin bu zorlu günlerinde buraya gelerek ziyarette bulunmanız iyi niyetin ifadesidir." (<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37020971>, 2016). Erdoğan ise uzun bir aradan sonra yapılan bu ziyaret ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır; "Bu ziyaretle beraber sırası bizde olan üst düzey istişare toplantılarına başlayacağımız için çok mutluyuz. Aramızda masada olan birçok ikili ilişkilerimiz var. Bölgenin siyasi olarak bizlerden beklentileri var. İnanıyorum ki dayanışmamız bölgedeki sorunların çözümüne de yardımcı olacaktır. Ben tekrar çok teşekkür ediyorum." (<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37020971>, 2016)

Türkiye'nin tüm bu süreçleri göz önüne aldığımızda Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerde gözden kaçırdığı unsurlara bakmak gerekiyor. Uçak krizinin beklenmedik bir şekilde ortaya çıktığı ve iki ülke ilişkileri bu kadar iyi konumda iken neden böyle bir süreç yaşandığı ile ilgili karşılıklı bakış açıları etkili olmuştur. Örneğin; Türkiye, Rusya'nın Türkiye açısından ana enerji arzı sağlayan ülke konumunda olmasından dolayı Rusların Türkiye'den çok kolay vazgeçemeyeceği kanısındaydı. Ayrıca Suriye meselesinde, Rusya'nın bölgesel olarak burada olmaması gerektiğini düşünüyordu. Oysaki bu iki duruma bakıldığında birincisi Rusya enerji arzı sağlamasından dolayı burada çıkar ilişkisinde Türkiye'nin daha bağımlı olduğu ortadadır. Ayrıca Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik kriz ve yıllık ekonomik daralma oranlarına rağmen uyguladığı ambargo ürünleri içerisinde enerjiyi dahil etmemesi de Rusya'nın Türkiye'den farklı olarak kendilerinin değil Türkiye'nin buna daha çok ihtiyacı olduğu gerçeğini bildiklerini göstermiştir. Suriye konusu ise yukarıdaki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere Rusya açısından stratejik olarak çok önemlidir. Bu nedenle buraya Ukrayna ve Gürcistan'a atfettiği önemi atfetmektedir. Dolayısı ile Türkiye'nin kaçırdığı bir diğer noktada budur. Öte yandan Rusya özellikle turizm konusunda Türkiye'nin Ruslara olan ihtiyacının da farkında olarak ilk yaptırım unsurları içerisinde charter uçuşlarını almıştır.

Genel olarak bu sürece baktığımızda Rusların, Türkiye'den daha çok Rus tarafını tanıdığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu da yaşanan sürecin Türkiye açısından daha zararlı geçmesine neden olmuştur.

SONUÇ

Daha önce de ısrarla belirttiğimiz üzere tarihsel perspektife birçok evreden geçmiş olan Türk-Rus ilişkileri tarihinin en büyük krizini 2015 yılında yaşamıştır. Uçak Krizi sonrası Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in yapmış olduğu; "Sırtımızdan Bıçaklandık" sözleri de bu krizin boyutlarını çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. İki ülke ilk kez doğrudan hem de uluslararası ilişkiler boyutu da olan bir kriz süreci yaşamıştır. 2015 Kasım -2016 Haziran arasındaki süreci Türk-Rus Soğuk Savaş'ı olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Bu süreçte her iki ülkenin de ama özellikle de Rus tarafının uyguladığı ekonomik yaptırımlar Türkiye ekonomisi açısından sıkıntılı bir 8 ayın yaşanmasına neden olmuştur.

Ekonomik verilerin tarihin en yüksek seviyesine çıktığı, kültürel ilişkilerin ilk kez bu kadar yakın olduğu bir dönemde bu sürecin yaşanması ve ayrıca beklenmedik bir şekilde cereyan etmesi birçok siyaset bilimcinin ve bürokrasinin de beklemediği bir ortamı oluşturdu. Krizin hemen sonrası Rusya'nın yaklaşık otuz yıldır bölgede faaliyet gösteren birçok Türk tekstil ve inşaat firmasına uyguladığı yoğun baskı ve kendi vatandaşları için Türkiye'nin güvenilir bir liman olarak tarif edilerek Türk turizmi üzerinde oluşturduğu baskı başta Rusların yoğun ilgi gösterdiği Antalya bölgesinde birçok turizm acentesi ve işletmesinin zarar etmesine yol açtı. Ayrıca kendi ihracat kalemlerinde kısıntı yapmamakla beraber Türkiye'den almış olduğu özellikle tarım ürünlerine uygulanan yaptırımlarda Türkiye'nin ihracatında önemli bir yara açtı.

Öte yandan yaşanan bu kriz süreci Suriye meselesinde de Türkiye'nin manevra alanını kısıtlamış oldu. Öyle ki Türkiye gerçekleştirmeyi planladığı sınır ötesi operasyonu ertelemek ve Rusya ile barış sürecinden sonra gerçekleştirmek durumunda kaldı. Suriye'nin kuzeyinde terör örgütü PKK'nın uzantısı olan YPG-PYD'nin bu süreçte Amerika'nın yanı sıra Rusya'dan da destek alması ikili ilişkilerin bozulmuş olduğu dönemde engellenemedi. Başta ekonomi olmak üzere siyasi alanda da krizin etkilerin halen devam etmekte olduğu mevcut süreç ise iki ülke ilişkilerinde yeniden doğuş veya yeniden yapılandırma dönemi olarak sanki birçok mesele sıfırdan başlayacakmış izlenimi verdi. Ancak bu gelişmelere rağmen Rusya'nın yeniden yaşanan bahar sürecinde Türkiye'yi başta Suriye meselesi olmak üzere diğer bölgesel meselelerde de

aktif rol üstlenici olarak tanımlaması aslında Rusya'nın uçak krizinin yaşanmasından sonra ortaya çıkan siyasi tablodan çokta memnun olmadığını ortaya koymaktadır.

Yeni dönemde, Uçak Krizi sonrası Suriye meselesindeki ortak tutum bölge politikalarına verdikleri ortak ses olarak uluslararası ilişkiler ve bölge denklemini açısından önemlidir. Bu durum her iki ülkenin özellikle ABD ve İsrail'in ve hatta İran'ın etkinliğini artırdığı coğrafyada Türk-Rus birlikte hareket etme alanının çözüm kapasitesine sahip olduğunu da göstermektedir. Astana süreci ve Rusya'nın bu süreçte Türkiye'nin desteğine verdiği önem ve yine bu süreçte Amerika'nın bu iki ülkenin ortak tutumuna karşı aldığı tavır da Türk-Rus birlikteliğinin önemini ortaya koymaktadır. Haziran sonrası düzelen ilişkiler Rusya'nın ilk işinin yapılması planlanan Akkuyu Nükleer Santral projesi ve Türk Akımı projesi gibi iki önemli enerji projesinin sürdürüleceğini ve Rusya'nın kararlılığını da ortaya koyması iki ülkenin ekonomik anlamda yeniden 2015 öncesine döneceğinin diğer önemli sinyalleriydi.

Bu yeni süreçte Türkiye'nin Rusya'dan beklentilerini şu şekilde sıralayabiliriz: Suriye'de olası bir Kürt Özerk bölgesine kesinlikle izin verilmemesi ve Rusya'nın PYD'ye olan desteğinin kesilmesi. Düşen turizm rakamları sonrası yeniden Rus turistlerin Türkiye'ye gelmesi ve bunun önündeki engellerin özellikle charter uçuşların yeniden başlaması. Suriye meselesinde Esad olmadan çözümün hayata geçirilmesi. 2011 yılında hedeflenen 100 milyar dolarlık ticaret hacmi için gerekli adımların atılması. Rusya'da faaliyet gösteren Türk şirketlerine uygulanan yaptırımların kalkması ve bu şirketlerin rahatlıkla işçi götürebilmesi. Tek taraflı kalkan vize muafiyetinin yeniden hayata geçirilmesi ve Türk turistlerin Rusya'ya vizesiz girişi olarak sıralanabilir.

Rusya açısından ise: Suriye'de en azından geçiş süreci olarak Esadlı çözüm. Bölgesel politikalarda ortak tutum ve tavır. Türkiye'nin olası tarım ürünlerindeki alım kısıtlamasının olmaması. Örneğin; Rusya'dan ithal edilen hububat olarak sıralayabiliriz.

Bunları göz önüne aldığımızda ana beklenti noktası Suriye ve ticari faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk-Rus ilişkilerinin bugün temelini oluşturan ticari ilişkilere iki ülkede büyük önem atfetmektedir. Rusya'nın petrol fiyatlarının düşmesinden sonra yaşadığı ekonomik kriz süreci ve yıllık büyümedeki daralma başta ana ihracat kalemi

olan enerji ihracatında önemli bir Pazar olan Türkiye'yi kaybetmesi büyük bir kriz oluşturacaktır. Türkiye'nin enerji arzı konusundaki Rusya'ya bağımlılığı ve Kasım ayında yaşanan kriz sonrası tekrar gündeme gelen bu bağımlılık meselesi sonrasında Likit Gaz İthalatına başlanacağı ve bu doğrultuda Katar'dan LNG ithalatı ile ilgili yapılan anlaşma Rusya'yı da doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle Rusya özellikle Türk Akımı projesini bir an önce hayata geçirmeyi ve Akkuyu Nükleer Projesi gibi Türkiye'yi, Rusya'nın enerji alanındaki tecrübesinden faydalanmak istediği bir projeyi gerçekleştirmek için daha hızlı adımlar atmaya itmiştir.

Tüm bunların yanı sıra Türk-Rus ilişkilerinin köklerini oluşturan ve iki ülkenin birbirleri ile derin bağlar kurmasını sağlayan durumlar da vardır. Türk-Rus evlilikleri ikili ilişkilerin kültürel temellerini oluşturmanın yanı sıra derin bağların oluşmasını da sağlamaktadır. 2008 yılında Hürriyet gazetesindeki "*Antalya'da Türk'le evli 10 bin 800 Rus kadın yaşıyor.*" (<http://www.hurriyet.com.tr/turk-rus-karma-evliliklerinin-melez-cocuklari-9125154, 2008>) haber de bunun doğrular niteliktedir. Bugün bu sayının çok daha fazla olduğunu düşünürsek, birbiri ile akrabalık ilişkisi kuran bu iki toplumun her nevi siyasi veya ekonomik krizi yaşayabilecek bir ortamın oluşmasına rağmen ortak bir kader noktasına sahip olduğu gerçeği değişmemektedir. Ayrıca 90'lı yıllardan itibaren Rusya'da çalışmış ve çalışmakta olan yerleşik bir hayata sahip olan binlerce Türk vatandaşının olması da iki ülke ilişkilerinde insan faktörünün ilerleyen dönemlerde daha etkin bir rol üstleneceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, 2015 krizi bize Türk-Rus ilişkilerinde doğrudan iki ülkenin siyasetini ilgilendiren bir durumun oluşması neticesinde iki devletin siyasi ve ekonomik olarak nasıl etkilenebileceğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, özellikle uluslararası ilişkilerdeki gelişmelerin daha akliselim değerlendirmelere ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Kitap Kaynağı

- Akgün, M. ve Aydın, T. (1999). “Türkiye – Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, TÜSİAD, Yayın no. TÜSİAD-T/99-264, İstanbul.
- Aydın, T. ve Bekar, O. (2000). Türkiye’nin Orta ve Uzun Vadeli Çıkarları Açısından Türk-Rus İlişkileri, TESEV, İstanbul.
- Gürün, K. (1983). Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939 dan günümüze kadar), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 531, Ankara.
- Mitat Çelikpala, “Rusya Federasyonu ile ilişkiler”, Türk Dış Politikası Cilt 3., (1.baskı), (Editör: Baskın ORAN), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013
- Özbay, F. (2006). Çağdaş Türk Rus İlişkileri Sorunlar ve İş Birliği Alanları 1992-2005, Tasam Yayınları.
- Selçuk, H. (2005). Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri, Tasam Yayınları.
- Soysal, İ. (1989). Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, 1.Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Tellal, E. (2004). “SSCB’yle ilişkiler”, Türk Dış Politikası Cilt 1., (10.baskı), (Editör: Baskın ORAN), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tellal, E. (2009). “Rusya’yla ilişkiler”, Türk Dış Politikası Cilt 2., (11.baskı), (Editör: Baskın ORAN), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ulçenko, N. (2003). “Rusya ve Türkiye’nin Stratejik Güvenliğinin Sağlanmasında Enerji Hammaddelerinin Rolü” Düünden Bugüne Türkiye ve Rusya, Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko ; çev. Hakan Aksay, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

Süreli Yayın, Makale, Rapor

- Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, Vizyon Dergisi, Ocak 2010, sayı 262,
- Bila, F. (2000). “Kasyanov’un Ziyareti”, Milliyet 26 Ekim 2000
- Bolat, Ö. (2003). “Rusya(Moskova, 23-24 Aralık 2002 ve Çin(7-13 Ocak 2003) İş Gezileri Değerlendirme Raporu”, MÜSİAD, İstanbul.

- Çelikpala, M. (2015).“Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri”, bilig, kış 2015, sayı 72
- DEİK/Türk-Rus İş Konseyi, Türkiye – Rusya Federasyonu Ticari ve Ekonomik İlişkileri, Nisan 2013
- DEİK, Rusya Federasyonu Ülke Bülteni 2012
- Demir, E. (2015). Rusya’nın Yaptırımlarının Türkiye Ekonomisine Olası Etkileri, İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü,
- Duman, M. ve Samadov, N. (2003). “Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İktisadi ve Ticari İlişkilerin Yapısı Üzerine Bir İnceleme”. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kocaeli.
- Enerji Piyasası Petrol Piyasası Sektör Raporu, 2015
- Gözübüyük, Ş. (1991). Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Gözler, K. (2000, Eylül-Ekim). Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleşmiş Parlamenterizm Üzerine Bir Deneme). Türkiye Günlüğü(62), 25-47.
- Gürbüz, Y. (1981). Anayasalar, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Gürbüz, Y. (1987). Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler (2. b.). Beta Yayıncılık, Ankara.
- Hazır, H. (1990). Anayasa Hukuku, Selcuk Üniversitesi Basımevi, Konya.
- Hekimoğlu, M. M. (2010). Anayasa Hukukunda Anti Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye, Detay Yayıncılık, Ankara.
- İmanbeyli, V. (2015). “Uçak Krizi” ve Türkiye-Rusya İlişkileri, SETA Perspektif, Aralık.
- Kılıçbeyli, E.H. (2003). “Yeni Dönem Türk-Rus İlişkileri (1994-2000) Ticaret ve Yatırım Trendleri”, Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya,Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko ; çev. Hakan Aksay., İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Milletlerarası Andlaşma, (20.05.1984) Resmi Gazete,

İnternet Kaynağı

5 Ekim 2015, Rusya Federasyonu'na Ait Uçağın Hava Sahamızı İhlali Hk.,

(http://www.mfa.gov.tr/no_-269_-05-ekim-2015_-rusya-federasyonu_na-ait-ucagin-hava-sahamizi-ihlali-hk_.tr.mfa)

Blue Stream, (<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/built/turk-stream/>)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Putin'e Mektup Gönderdi,

(<http://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-putine-mektup-gonderdi-258503.html>)

Dış İlişkilerde Ağustos 2009 Gelişmeleri, (<http://www.mfa.gov.tr/agustos.tr.mfa>)

Dış İlişkilerde Mayıs 2010 Gelişmeleri, (http://www.mfa.gov.tr/mayis_.tr.mfa)

Erdoğan ile Putin St.Petersburg'da bir araya geldi, (<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37020971>)

Genelkurmay'dan düşürülen uçakla ilgili açıklama,

(<http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmaydan-dusurulen-ucakla-ilgili-aciklama-40017991>)

Gül ve Medvedev ortak deklarasyon imzaladı,

(http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/41624/Gul_ve_Medvedev_ortak_deklarasyon_imzaladi.html)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), (http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei_.tr.mfa)

Kremlin: Erdoğan özür diledi,

(http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_erdogan_rusya)

Putin'in Ziyareti, (<http://www.rusyaofisi.com/aralikputinziyaret.htm>)

Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı (İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa), (http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html)

Putin ‘‘Sirtimizdan Bıçaklandık’’, (<http://turkrus.com/128660-putin-sirtimizdan-bicaklandik-xh.aspx>)

Putin: Sirtimizdan bıçaklandık, (<http://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUEUR1ywwGWxaQ>)

Rusya’nın Suriye’deki Bir Yılı, (<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusyanin-suriyedeki-bir-yili>)

Rusya-Türkiye işbirliği anlaşması,
(http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/12/041206_putin_turkey.shtml)

Rusya - Türkiye deklarasyonu,
(http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/02/090213_medvedev_gul.shtml)

Rusya'nın Suriye sahasına girişı Türkiye için ne anlama geliyor?,
(http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151003_rengin_rusya_turkiye_analiz)

Rusya Enerji Bakanlığı'ndan flaş açıklama,
(<http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1157887-rusya-enerji-bakanligindan-flas-aciklama>)

Rusya yaptırımları onayladı, (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-yaptirimlari-onayladi>)

Rus turist yüzde 93 azaldı,(<http://www.hurriyet.com.tr/rus-turist-yuzde-93-azaldi-40212422>)

Rusya’dan İlk Charter Uçak Antalya’da, (<http://www.hurriyet.com.tr/rusyadan-ilk-charter-ucak-antalyada-40214965>)

Türkiye Rusların Milli Tatil Yöresi, (<http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/85258-turkiye-ruslarin-milli-tatil-yoresi>)

Türk Rus Karma Evliliklerinin Melez Çocukları,(<http://www.hurriyet.com.tr/turk-rus-karma-evliliklerinin-melez-cocuklari-9125154>)

Türkiye: Rusya Suriye'de muhalifleri vurmaya derhal son vermeli,

(http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151002_turkiye_ortak_deklarasyon_suriye.html)

Türkiye Rusya Arasındaki Vize Muafiyeti Anlaşması,

(https://www.deik.org.tr/2757/T%C3%BCrkiye_Rusya_Aras%C4%B1nda_Vize_Muafiyeti_Anla%C5%9Fmas%C4%B1.html)

Türkiye, NATO, ABD kınadı; Rusya'dan hava sahası ihlali açıklaması geldi: Birkaç saniyelğine girdi, (<http://t24.com.tr/haber/turkiye-nato-abd-kinadi-rusyadan-hava-sahasi-ihlali-aciklamasi-geldi-birkac-saniyeligine-girdi,311914>)

Türkiye-Rusya Ekonomik Ve Ticari İlişkileri,

(<http://moskova.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=219659>)

Türk Rus Karma Evlilikler, (<http://www.hurriyet.com.tr/turk-rus-karma-evliliklerinin-melez-cocuklari-9125154>)

Uluslararası Boru Hatları ve Boru Hatları Projeleri, (<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararası-Boru-Hatları-ve-Boru-Hattı-Projeleri>.)

Uluslararası Doğalgaz Boru Hatları ve Boru Hattı Projeleri, (<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararası-Boru-Hatları-ve-Boru-Hattı-Projeleri>)

Vizesiz rahatlık: Rusya'ya gelen Türk turist sayısında yüze 13,5 artış,

(<http://www.turkrus.com/67726-vizesiz-rahatlik-rusya%E2%80%99ya-gelen-turk-turist-sayisinda-yuze-135-artis-xh.aspx>)

ÖZGEÇMİŞ

1982 Siirt/Kurtalan doğumlu olan Önder Benzeş, Lise eğitimini Alibeyköy Endüstri Meslek Lisesi Elektronik Bölümü'nde tamamladı.

Bilgisayar Programcılığı ve İşletme lisans eğitimi aldı. "Yerel Yönetimler" dalında yüksek lisansını tamamladı. İş hayatına 1998 yılında bilişim sektöründe başladı. Network Uzmanlığı konusunda eğitimler aldı ve çeşitli sertifikalar aldı. Özel sektörde network uzmanlığı ve network proje yöneticiliği yaptı. Demokrat Gençlik Platformu, Genç Akademi İstanbul Gençlik ve Spor Derneği Kurucu Yönetim Kurulu Üyeliği ve BBSK İcra Kurulu Üyeliği bulunmaktadır. Açılış aşamasında olan İstanbul Arnavutköy Üniversitesinin Genel Koordinatörlüğünü yapmaktadır. 2004 yılında Ak Parti İstanbul İl Gençlik Kolları'nda farklı komisyonlarda görev aldı.

2005 - 2014 yılları arasında 2. ve 3. Dönem İl Gençlik Kolları'nda Tanıtım ve Medya Başkanlığı ile Ar-Ge Birim Başkanlığı görevlerini yürüttü.

2014 Yerel seçimlerinde Eyüp ilçesinden Meclis üyesi adayı oldu İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclis Üyesi seçildi. İlçede Meclis Başkanvekilliği ve Encümen Üyeliği Büyükşehir Belediyesinde ise Gençlik ve Spor Komisyon başkanlığı görevi yürütmektedir. Önder Benzeş evli ve bir kız çocuğu babasıdır.